

Tartu Ülikool

Sotsiaalteaduste valdkond

Psühholoogia instituut

Merle Päll

**VAINIK JT (2020) OSALINE REPLIKATSIOON: ISIKSUSE HINDAMISE
OPTIMAALNE TASAND RASVUMISE JA KONTROLLIMATU SÖÖMISE
ENNUSTAMISEL NING KÄITUMUSLIK KATTUVUS SÕLTUVUSTEGA**

Magistritöö

Juhendajad: prof. Uku Vainik, *PhD*, TÜ

Kadri Arumäe, *PhD*, TÜ

Läbiv pealkiri: Isiksuse optimaalne tasand ja ülekaalu kattuvus sõltuvustega

Tartu 2024

Vainik jt (2020) osaline replikatsioon: isiksuse hindamise optimaalne tasand rasvumise ja kontrollimatu söömise ennustamisel ning käitumuslik kattuvus sõltuvustega

Kokkuvõte

Rasvumine on kasvav ülemaailmne rahvastikutervise probleem, millele WHO järjepidevalt tähelepanu juhib. Seetõttu on rasvumine uurimisteemana erinevate fookustega tänapäevastes teadustöodes üha aktuaalsem. Kuna varasemad isiksuseomaduste uuringud on leidnud, et isiksuseküsimumstike väitetasandil võib olla peidus nüansirikkamat infot, kui seda väljendavad domeeni- ja tahutasand, siis käesoleva magistritöö eesmärk oli uurida, milline isiksuseküsimumstiku tasand EE.PIP-NEO puhul Eesti teismeliste ja noorukute valimil (N=2377, vanusevahemik 16-24) annab parimat infot isiksuse ja rasvumise seoste täpsemaks profileerimiseks, et mõista paremini rasvumise, kontrollimatu söömise (KS) ja sõltuvuskäitumiste isiksuseomaduste kattuvust. Tulemustena leiti, et tasandite vahelise informatiivsuse võrdlusel oli väitetasand tugevama ennustusjõuga keskmiselt 70% võrreldes tahutasandiga ja 155 % võrreldes domeenitasandiga. Käitumusliku kattuvuse osas korreleerusid nii rasvumise kui KS profiilid tugevalt sõltuvuskäitumisega, kuid kattuvus oli suurem internetikasutuse profiiliga kui ainesõltuvustega. Väitetasandi ennustajate TOP10 väidete analüüsil tõusid rasvumise, KS ning sõltuvustega seonduvate kattuvate isiksuseomadustena esile madal enesekontroll, madal meelegiindlus ja kõrge impulsiivsus. Vaatamata olulistele sarnasustele korrelatsioonide alusel (nt internetikasutus ja KS) töid väidete esikümne analüüsi nüansid omakorda nähtavale sisulisi erinevusi. Edasised uurimissuunad võiksid olla seotud rasvumise ja KS ning isiksuseomaduste uurimisega läbi elukaare, toidusõltuvuse täpsem uurimine käitumissõltuvusena ning optimaalne väidete arv isiksuseküsimumstikus, mis annaks võimalikult mitmekesise varieeruvuse rasvumise ja KS uurimise kontekstis.

Märksõnad: isiksuse omadused, IPIP-NEO, nüansid, väitetasand, optimaalne tasand, kehamassiindeks, kontrollimatu söömine, rasvumine

Vainik et al. (2020) partial replication: Optimal level of personality evaluation in obesity and uncontrolled eating, and their behavioral overlap with addictions*Abstract*

Increasing obesity provides more reasons to investigate the relationships between obesity and personality traits. Previous studies have found that personality questionnaires at the item level may provide more nuanced information in comparison with domain and facet levels. Thus the aim of this master's thesis was to examine which level of personality in the EE.PIP-NEO among a sample of Estonian adolescents and young adults (N=2377, age range 16-24) provides the best information for more precise personality profiling, to better understand the overlap of personality traits associated with obesity, uncontrolled eating (UE) and addictive behaviors. Results showed in terms of inter-level informativeness, item level had stronger predictive power on average by 70% compared to facet level and by 155% compared to domain level. Regarding behavioral overlap, both obesity and UE profiles strongly correlated with addictive behaviors, yet the overlap was greater with internet usage profile than with substance addictions. Analysis of the top ten predictor of sentences highlighted low self-control, low perseverance, and high impulsivity as overlapping personality traits with obesity, UE and addictions. However, despite significant similarities based on correlations (e.g., Internet and UE), nuances revealed substantive differences in the top ten predictors analysis. Future research could involve the relationship between obesity, UE and personality traits across the lifespan as well as exploring food addiction as a behavioral addiction. In fact optimal number of items in a personality questionnaire to provide the most diverse variability in the context of obesity and UE could be studied more precise as well.

Keywords: personality traits, IPIP-NEO, nuances, item level, optimal level, body mass index, obesity, uncontrolled eating

Sissejuhatus

Rasvumine on kasvav ülemaailmne rahvastikutervise probleem, mille Rahvusvaheline Terviseorganisatsioon (WHO) on järjepidevalt tõstatanud alates aastast 2000 ('Obesity', 2000). Ülekaaluga kaasneb oht haigestuda mitmesugustesse haigustesse nagu südame-veresoonkonna haigused, seedetrakti häired, 2. tüüpi diabeet, liigeste ja lihaste häired, hingamisprobleemid ja psühholoogilised probleemid, mis võivad oluliselt mõjutada inimeste igapäevast elukvaliteeti ning tõstavad ka varajase suremuse riski (Fruh, 2017).

Ülekaalu ja rasvumise põhjuseks on kilokalorite suurem tarbimine, kui organism vajab. See on seotud keskkondlike, metaboolsete, geneetiliste ja psühholoogilis-käitumuslike tegurite koosmõjuga ning seetõttu dünaamilisem konstrukt, kui vaid kilokalorite tarbimise ja kulutamisega seotud arvutus (Cockerham, 2022; Thaker, 2017). Keskkondlike teguritena on esikohal stressirikas elukeskkond ning kõrge kalorsusega ja energiatiheda toidu kättesaadavuse suurenemine koos tööviisi ja transpordiga seotud kehalise aktiivsuse vähenemisega, mis aitab kaasa inimkonna kaalutõusule (Lee et al., 2000). Psühholoogilis-käitumuslike teguritena võivad mängida suurt rolli inimese isiksuseomadused, mis peegeldavad inimese olemuslikke mõtteviise, suhtumist, emotsioone, eneseregulatsiooni- või kohanemisstrateegiaid ja on osutunud tervisekäitumisega seotuks (Allen et al., 2017).

Isiksuseomadused

Isiksuseomadustena defineerivad teadlased tavaliselt inimesele iseloomulikke järjekindlalt ja stabiilselt esile kerkivaid mõtte-, tunde- ja käitumismustreid. Isiksuseküsimumstike abil on võimalik kaardistada vastaja isiksuseomadused mitmel eri tasandil. Sageli kasutatakse uuringutes isiksuseomaduste kirjeldamist Suure Viisiku viie domeeni abil. Samas saab isiksuseomadusi kirjeldada ka kitsamate konstruktsioonide hierarhiana, kus viis suurt valdkonda jagunevad tahkudeks ja need omakorda nüanssidesse (Möttus et al., 2017). Tahud on laiade domeenide siseselt tekkivad üksuste rühmad, mis on üksteisega sarnasemad kui teiste üksustega. Näiteks impulsiivsust seostatakse Suure Viisiku selliste tahkudega nagu kiirustamine, madal kaalutlemisvõime, püsivuse puudumine ja kõrge avatusega uutele kogemustele (Whiteside & Lynam, 2001). Tahkude tasandist hierarhiliselt veel madalamal on nüansi- ehk väitetasand. See on isiksuseomaduste hierarhia madalaim aste, kus isiksusetesti väidete analüüsi tulemustel võib leida kõrge usaldusväärsusega varieeruvuse (Condon et al., 2020).

Isiksuse hindamine

Kõige laialdasemalt uuritud ja kokkulepitud taksonoomia on McCrae & Costa viie teguri mudelil (FFM) ehk Suurel Viisikul (Merz & Roesch, 2011). Suure Viisiku kohaselt

eksisteerib viis isiksuseomaduste mõõdet: meelekindlus (kalduvus enesekontrollile, visadusele ja distsipliinile sotsiaalsete normide järgi), ekstravertsus (kalduvus olla seltskondlik, enesekindel ja avatud), koostöövalmidus (kalduvus olla altruistlik ja emotsionaalselt toetav), neurootilisus (kalduvus olla närviline, ebastabiilne ja vastuvõtlik stressiseisundile) ja avatus (kalduvus olla kujutlusvõimeline, uudishimulik ja loov) (Olivier & Herve, 2015). Suur Viisik põhineb suures osas McCrae & Costa NEO isiksuseküsimustikul NEO-PI (*NEO Personality Inventory*). Rahvusvahelise isiksuseküsimustiku väidete kogumi (IPIP) kasutuselevõtt ja levik on IPIP-NEO isiksuse mõõtmise versiooni muutnud tänapäevastes uuringutes laialt kasutatavaks (Goldberg et al., 2006). Eelnimetatud isiksuseküsimustikes jaotub saadav info kolmele eri tasandile – 240 erinevat väidet, millest koondatakse saadav info 30-sse erinevasse tahku, mis omakorda jaotuvad 5-ks eri domeeniks. Seega kõrgematel tasanditel olevad tunnused on tavaliselt laiad ja hõlmavad mitut madalama taseme tunnust (Condon et al., 2020).

Isiksuse profileerimine

Antud töös mõeldakse isiksuse profileerimise all isiksuseomaduste ja konkreetsete käitumiste või reaktsioonide vahelisi seoseid, mis aitavad paremini mõista isiksuseomaduste rolli teatud käitumise välja kujunemisel. Fenotüüpiline profileerimine võimaldab uurida erinevatele tunnustele (nt ülekaal) omaseid käitumismustreid ja mõista, kuidas isiksuseomadused nendega suhestuvad. See lähenemine eeldab inimese isiksuse ja käitumise vastastikku mõju erinevates olukordades. Profileerimise esimese sammuna mõõdetakse isiksuseomadusi isiksuseküsimustiku (nt IPIP-NEO, NEO-PI jt) abil, mis aitab tuvastada inimese iseloomujooni, hoiakuid ja käitumismustreid. Seejärel analüüsitakse statistiliste meetodite abil nende seoseid teatud käitumistega, milleks kasutatakse enamasti korrelatsioonianalüüsi või regressioonianalüüsi. Isiksuseomaduste ja käitumise vahelise seose kaudu luuakse vastav isiksuseprofiil.

Isiksuseküsimustiku tasandid

Teadusuuringutes sageli kasutatavates isiksuseküsimustike IPIP-NEO ja NEO-PI puhul koondub kogutav info hierarhiliselt eri tasanditele, mis võivad olla erineva informatiivsuse ja ennustusvõimega. McCrae (2015) on välja toonud, et suur osa varasemalt läbi viidud isiksuseuuringute andmeid on analüüsitud Suure Viisiku domeenitasandil, kuid erinevad leiud (Vainik et al., 2020; Mõttus & Rozgonjuk, 2021) on seadnud küsimuse alla domeenitasandi piisavuse täpsuse, et teha isiksuse ja elustiili seoste kohta järeldusi ning ennustusi. Ka McCrae (2015) leiab, et Suure Viisiku domeenitasandile lisaks on tahutasandil andmete analüüsimise leiud viinud arusaamani, et see kirjeldab enamasti paremini

isiksuseprofiilide erisusi ja kattuvust, kuid seda mitte alati igas Suure Viisiku mõõdetavas valdkonnas. See on omakorda tõstatanud uurimisküsimuse, kas isiksuseküsimustiku väitetasandi andmeid analüüsides leidub oluliselt täpsemat infot isiksuse kirjeldamiseks, kui seda teeb domeenitasandist täpsemaks osutunud tahutasand. Ning kas ka need valdkonnad, kus tahutasandi ja domeenitasandi võrdluses paremat kirjeldusvõimet pole tuvastatud, tooks väitetasandit uurides olulise muutuse. Mõttus jt (2017) on leidnud, et nüansid tabavad hajuvust, mis on suurem kui tahkude puhul, ning jagavad mõningaid kõrgema järgu isiksuseomaduste kvaliteete nagu stabiilsus, pärilikkus ja jälgitavus hindajate lõikes. Mõttus jt (2017), Mõttus & Rozgonjuk (2021) ja Hang jt (2021) on leidnud, et komplekssemate profiilide kirjeldamisel annavad spetsiifilisemad tasandid võimaluse ligikaudu 55 - 60% täpsemaks ennustamiseks ja profiilikirjeldusteks, kui seda teevad laiemad dimensioonid. Lisaks kerkis Vainik jt. (2020) uurimusest sarnaselt Mõttus & Rozgonjuk (2021) esile tõdemus, et isiksusetestide (nt 240 NEO PI-R/3) väidetes on olemas märkimisväärne hulk usaldusväärset teavet, mis läheb kaduma, kui üksikud väitetasandil skoorid koondatakse 30 tahu või veel enam – 5 domeeni skooridesse.

Rasvumisega seotud isiksuseomadused

Kehamassiindeks (KMI) on üks kõige lihtsamini hinnatavam ja kättesaadavam info inimese tervise kohta. Kõrgel KMI-l võib olla laiaulatuslik kahjulik mõju nii inimese tervisele kui ka heaolule. KMI ja isiksuseomaduste korrelatsioonide täpne kirjeldamine võib aidata paremini mõista rasvumise põhjuseid ja tagajärgi ning täpsem ennustamine võib aidata tuvastada riskirühmi (Arumäe et al., 2024). KMI psühholoogilise ja käitumusliku alusena on leitud enim seoseid teatud kindlate isiksuseomadustega. Arumäe jt (2024) leidsid, et väitetasandi analüüs ennustasid kõige täpsemalt KMI ja isiksuseomaduste seoseid. Sarnaselt teistele uuringutele ennustasid Arumäe jt (2024) uuringus kõrgemat KMI-d kõrgemad skoorid impulsiivsuses, mõõdutunde puudumises, meeldivuses, vihas ja suutmatuses oma tegevusi tõhusalt planeerida. Ent vastupidiselt teistele uuringutele leiti Arumäe jt uuringus KMI seoseid ka kõrgemate altruismi, muretsemise, jutukuse ja seikluslikkuse skooridega. Vainik, Dagher jt (2019) on oma metaanalüüsis leidnud, et detailsemal isiksuseprofiilide analüüsil isiksuseküsimustiku tahkude tasandil leitakse täpsemaid seoseid KMI ja teatud kindlate isiksuseomadustega, nagu impulsiivsus, tasutundlikkus, kohusetunne, negatiivne afektiivsus, mis on sarnased ka sõltuvuskäitumiste isiksuseprofiilide puhul ning mis võivad viia kontrollimatu toidu tarbimiseni.

Kontrollimatu söömine (KS) kui katustermin kannab endas tänapäeval kasutuses olevate erinevate söömiskäitumise küsimustike sisu (Vainik et al., 2015). Mõned

küsimustikud mõeldavad söömise üle kontrolli kaotamist (liigsöömine, kontrollimatu söömine). Teised küsimustikud keskenduvad ülesöömise põhjustele, nagu negatiivsed emotsioonid (emotsionaalne söömine) ja kokkupuude toidu isuäratava toimega. Toit (välise stiimulite ajal söömine, hedooniline nälg, tasudel põhinev söömistung), suutmatus piirata toidutarbimist (madal kontroll), küllastustunde puudumine (näljatunne), iha toidu järele ja isegi otsene toidusõltuvus (Vainik, García-García, et al., 2019) – KS võtab need nähtused küsimustike omavaheliste korrelatsioonide kaudu kokku ja koondab üheks fenotüübiks, mille alla saab koondada mitmeid erinevaid faktoreid ehk profile. KS on kõige levinum rasvumisega seotud isiksuseomadus, mis sarnaneb uimastisõltuvuses täheldatud kontrolli kaotamisega (Vainik et al., 2015). Rasvumise ja liigsöömise alased uuringud on püstitanud hüpoteesi, et rasvunud inimesed reageerivad hüvedele sarnaselt alkoholi, nikotiini või muid stimulante kuritarvitavate inimestega (Tang et al., 2012; Volkow et al., 2013). Hüvedele reageerimine ehk tasule orienteeritus on üks osa impulsiivsusest, mida peetakse sõltuvuse tekkimisel üheks peamiseks isiksuseomaduseks. Impulsiivsuse ja sõltuvuskäitumise vahelised käitumuslikud ja neurobioloogilised omadused on omavahel tugevalt seotud: impulsiivsust võrdsustatakse sageli alt-üles kontrollimehhanismidega, mida suruvad alla automaatsed või tasule orienteeritud reaktsioonid koos vähenenud kognitiivse kontrolliga (Kozak et al., 2019).

Toidusõltuvuse poolt- ja vastuargumendid

Selle osas, kas ja kuidas saab rasvumist ja KS-i võrrelda sõltuvuskäitumisega, on tänapäeva teaduses nii poolt- kui vastuargumente. Peamised vastuargumendid on, et toidusõltuvuse kui sõltuvuskäitumise määratlemisel ei ole sõltuvuse jaoks vajalikke ja piisavaid kriteeriume – näiteks: ei esine ühte konkreetset ainet, millest sõltuvus tekiks (Hebebrand & Gearhardt, 2021). Ja et Yale'i toidusõltuvuse skaala (*Yale Food Addiction Scale* – YFAS) tulemuste põhjal esineb toidusõltuvus sagedamini anorexia nervosaga patsientidel, mis seab kahtluse toidusõltuvuse kontseptsiooni seostamise kõrge KMI-ga (Hebebrand & Gearhardt, 2021). Lisaks leitakse, et toidusõltuvuse kontseptsioon võib viia tähelepanu kõrvale vajadusest keskenduda keskkonnamõjuritele, et võidelda rasvumise pandeemiaga.

Samas leitakse, et ülesöömishäirel on ühiseid käitumuslikke ja neuroloogilisi komponente sõltuvushäiretega ning neid tuleks teaduspõhiselt rohkem uurida (Hebebrand & Gearhardt, 2021). Sarnaselt sõltuvushäiretele, kus aine tarvitamisel aktiveerub mesolimbiline dopamiinergiline juhtetee tingides tasutundlikkust või premeerituse efekti, toimub see samamoodi rasvumise puhul, kui tarbitakse maitsvat energiatihedat toitu. Korduvalt selle juhtetee aktiveerimine vastusena maitsva toidu tarbimisele põhjustab kortiko-striataalsete

närviahelate inhibitsiooni, mis võib viia kontrollimatu söömiseni (Kroll et al., 2020). See omakorda viib rasvumiseni, mis väljendub kõrgemas KMI skooris. Ent on oluline märkida, et toidusõltuvust defineerivad pigem söömisega seotud käitumismustrid ja kogemused, mitte KMI skoor (Fletcher & Kenny, 2018). Seega võiks arvata, et KS on olemuselt sõltuvustele lähemal kui kõrge KMI.

Michaud jt (2017) püstitasid uurimisküsimuse, kas uimastisõltuvuses tuvastatud impulsiivne ja madala enesekontrolliga fenotüüp esineb ka rasvumise korral. Nad leidsid, et neurokognitiivsed uuringud näitavad nii rasvumise kui sõltuvuse puhul suurenenud impulsiivse otsustusvõime ja tähelepanu kõrvalekaldeid reaktsioonina mõnuainetele või toidule. Sellest lähtuvalt näitavad rasvumine ja erinevad sõltuvuse vormid sarnaseid muutusi funktsionaalses MRI ajutegevuses vastusena tasule orienteeritud ja enesekontrolliga seotud ülesannete täitmisel. Samuti järeldus, et nii rasvumise kui ka sõltuvuse sarnasuste mõistmisel on olulised kolm impulsiivsusega seotud isiksuse valdkonda: madal enesekontroll (kõrge pidurdamatus/madal kohusetundlikkus), tasutundlikkus (kõrge ekstraversus/positiivne tundlikkus) ja negatiivne afektiivsus (kõrge neurootilisus/negatiivne tundlikkus). Üks viis saada vastust küsimusele, kas rasvumine ja KS on sarnased sõltuvustega, on võrrelda nende käitumuslikke profile. Kui sõltuvustega ja rasvunud või kontrollimatu söömisega inimesed käituvad sarnaselt, siis võiks need fenotüübid olla ka sarnaste alusmehhanismidega. Üks viis seda kontrollida on võrrelda rasvumise, KS ja sõltuvuskäitumiste isiksuseprofile (Michaud et al., 2017; Vainik et al., 2020)

Michaud jt (2017) tulemuste edasiarendusena uuris Vainik jt (2020) rasvumise, liigsöömise ning sõltuvushäirete käitumuslikku ühisosa isiksuseküsimustiku NEO PI-R/3 domeenide ja tahkude tasandil. Uurimusest selgus, et KS sarnaneb rohkem sõltuvustega kui rasvumine, mistõttu võib KS-i pidada kasulikuks fenotüübiks ilmestamiseks sõltuvusele sarnast käitumist, mis võib viia rasvumiseni. Vainik jt. (2020) uurimistulemused näitasid kvantitatiivselt, et rasvumisel, KS-il ja sõltuvustel on mõõdukalt sarnased käitumuslikud alused. Samuti näitasid nad, et täpsemad isiksuse profiilid alaskaalade tasandil annavad rohkem infot kui Suure Viisiku domeenide tasandil.

Käesoleva töö eesmärk ja olulisus

Käesolevas magistritöös viin läbi osalise replikatsiooni Vainik jt (2020) uurimusest rasvumise ja KS ning sõltuvuskäitumiste ühisosa kohta kasutades selleks uuringu „Ained ja arenevad ajud“ (AAA) andmestikku (Haring et al., 2021). Sama andmestikku kasutasid oma uurimuses Hang jt (2021). Seega teen lisaks osalisele replikatsioonile laienduse Vainik jt

(2020) uuringule kasutades teismeliste ja noorukite valimit, kuna paljud uuringud käsitlevad isiksusega seonduvates uuringutes pigem täiskasvanute populatsiooni, tuues põhjenduseks isiksuse pikaajalise madala stabiilsuse noorematel kui 25 eluaastat (Briley & Tucker-Drob, 2014). Teismeliste ja noorukitega seonduvaid uuringuid isiksuseomaduste ja rasvumise seoste kohta on vähe kajastatud, kuid on leitud, et lapsepõlve rasvumise kahjulikud tervisemõjud võivad jätkuda täiskasvanueas (Jiang et al., 2023) ja paljud sõltuvuskäitumised saavad alguse juba teismeeas (Gray & Squeglia, 2018). Seega on oluline uurida lisaks täiskasvanute populatsioonidele ka teismeliste ja noorukite isiksuseomaduste ja rasvumise ning sõltuvuskäitumiste seoseid ja omavahelist kattuvust.

Vainik jt (2020) uurimuses on käsitletud rasvumise, KS ja sõltuvuste profiile domeeni- ja tahutasandil, millele mina oma töös lisaks osalisele replikeerimisele analüüsin laiendusena väitetasandit. Hang jt (2021) viitavad oma uurimuses, et varasemad uuringud on näidanud isiksuseomaduste seoseid tervise ja elustiiliga, kuid et neid seoseid kajastatakse sageli domeenide tasandil. Hang jt on leidnud, et domeenidel baseeruv isiksuseleidude madal spetsiifilisus raskendab tervisekäitumist ja elustiili mõjutavate mehhanismide mõistmist või nende võimalike praktiliste kasutusvõimaluste täpsemat uurimist. Hang jt rakendavad oma uurimuses nüansside ehk üksikväidete tasandil noorukite ja noorte täiskasvanute ainete (alkohol, tubakas, kanep) tarvitamise isiksuseprofiili mudeldamist, kuid ei kasuta kehamassiindeksi (KMI) kaudu tõlgendatavat infot rasvumise ja KS kohta, mille osas on leitud sõltuvusele sarnaseid kognitiivseid protsesse ja käitumist.

Käesolevas magistritöös teen osalise replikatsiooni Vainik jt (2020) uurimusest rasvumise, KS ja sõltuvuskäitumise sarnasustest, ent uurin erinevalt Vainik jt (2020) ja sarnaselt Hang jt (2021) uurimusele lisaks domeeni ja tahu tasandile käitumusliku profiili nüansse EE.PIP-NEO väitetasandil, tehes seda fookusega KMI ja KS aspektidel. Edasiarendusena püüan anda omapoolse tõlgenduse väidete tasandi analüüsist kujunevale rasvumise ja KS profiilidele.

Töö eesmärk on välja selgitada, kas väitetasandil analüüsides muutub ülekaal sõltuvuskäitumise fenotüübist oluliselt erinevamaks, et aru saada, milline tasand - domeen, tahk või nüanss - võiks olla optimaalne käitumise iseloomustamisel. Optimaalne tasand tähendab käesoleva magistritöö kontekstis tasandit, mis on teistest informatiivsem ja annab mitmekesisemaid profiilide seoseid. See võimaldab käsitleda sama AAA andmestiku baasil isiksuseomaduste mõõdiku *International Personality Item Pool-NEO* (EE.PIP-NEO) üksikväidete tasandil rasvumise ja KS profileerimist ning saadud tulemuste võrdlemist sõltuvuskäitumisega. Sellest lähtuvalt on teine küsimus, millele oma magistritöös vastust

otsin, mil määral kattuvad omavahel KS, rasvumine ja sõltuvuskäitumine väitetasandi aspektist.

Vainik jt (2020) uurimuses avastati tõsiasi, et isiksuseküsimustikes on tahutasandil olemas märkimisväärselt mitmekesisemat infot, kui domeenitasandi kaudu seda on võimalik väljendada. Mõttus & Rozgonjuk (2021) ning Hang jt (2021) leidsid omakorda, et väitetasandi kaudu saab veel mitmekesisemat usaldusväärset infot, mis läheb kaduma, kui leiud koondada vaid tahkudesse ja domeenidesse. Seega tõstatan käesoleva magistritöö raames Vainik jt (2020) uurimuse osalisel replikeerimisel ka küsimuse, kas isiksuseandmestike nüansside analüüsist üksikväidete tasandil oleks rasvumise ja KS profileerimisel täiendavat kasu.

Meetod

Valim ja andmed

Käesolevas magistritöös on kasutatud uurimuse Ained ja Arenevad Ajud (AAA) tarbeks kogutud andmeid (Haring et al., 2021). Selleks küsiti ja saadi AAA uuringu autorite nõusolek. AAA uuring on kooskõlastatud Tartu Ülikooli inimuuringute eetika komiteega (protokoll nr 283/T-30). AAA uuris Eesti noorte uimastitarbimist ja vaimset tervist ning nende isiksuseomadusi. Andmed koguti veebipõhistest küsitlustest, mida sai täita nii eesti kui vene keeles. Andmeid koguti ja hallati veebikeskkonna REDCap abil. Uuring viidi läbi gümnaasiumides, kutseõppeasutustes ja rakenduskõrgkoolides õppivate noorte hulgas. Uuringu korraldamise sooviga pöördui kõikide vastavate koolide juhtkondade poole. AAA-uuringus osalemine oli vabatahtlik, anonüümne ja ühekordne. Kuna uuringu käigus ei kogutud infot tundlike isikuandmete kohta, käsitleti küsimustikule vastamist nõusolekuna uuringus osaleda. Uuritaval oli õigus igal hetkel uuringus osalemine katkestada. Küsimustiku täitsid kooliõpilased koolitunni ajal või hiljem koduses keskkonnas. Algses valimis osales 4005 inimest (2514 naist, 1489 meest, kaks osalejat ei märkinud oma sugu; keskmine vanus = 21,42 aastat) Valimi vanuseline struktuur oli järgmine: 62,9% osalejatest olid vanuses 16–18 aastat; 9,6% vanuses 19–21 a; 5,8% vanuses 22–24 a (Haring et al., 2021). Ülejäänud 21,7% osalejatest olid vanemad kui 24 eluaastat.

Hang jt (2021) puhastasid oma uurimuse jaoks andmestikku, et eemaldada osalejad, kelle vastused võisid osutada motivatsioonipuuduse tõttu tulemusi muutvaks. Selleks eemaldati andmed osalejatelt, kellel oli rohkem kui 40 puuduvat isiksusevastust (N=364). Seejärel eemaldati kõik osalejad, kellel oli järjest 10 või enam identset vastust (N=851). Lõpuks korreleeriti iga inimese 240 väite isiksuseprofiil üldise keskmise isiksuseprofiiliga.

Seejärel eemaldati vastupidise profiiliga osalejad ($r \leq 0$) eeldusel, et teistest väga palju erinevad profiilid esindasid kas väga ebatavalise iseloomuga inimesi või neid osalejaid, kellel oli madal motivatsioon osalemisse tõsiselt panustada ($N=392$). Lisaks Hang jt filtritele filtreerisin välja ka ebarealistlikud KMI-d ($KMI > 15$, $KMI < 50$, $N=21$). Pärast lõplikku andmete puhastamist jäi valimisse 2377 osalejat vanuses 16–25 aastat ($N=2377$, keskmine vanus = 18.25 aastat, 857 naised ja 1518 mehed, kaks osalejat ei märkinud oma sugu). Andmeanalüüsiks kasutasin statistilise andmeanalüüsi programmi R (*R: The R Project for Statistical Computing*, 2023) ning kohaldasin Hang jt (2021) uurimuse R-koodi.

Mõõdikud

Isiksuseomadused

Isiksuseomadusi mõõdeti AAA uuringus (Haring et al., 2021) vabavaralise 240-väitelise eestikeelse *International Personality Item Pool-NEO* (EE.PIP-NEO) abil. EE.PIP-NEO on asjakohaste psühhomeetriliste omaduste poolest võrreldav NEO-PI-R-ga, kuid on keeleliselt lihtsamini arusaadav (Möttus et al., 2006). Osalejad hindasid objekte 5-pallisel Likert-skaalal vahemikus 1 = *vale / ei nõustu üldse* kuni 5 = *õige / täiesti nõus*.

Fenotüübid

Magistritöös kasutatud sõltuvuse ja KS fenotüübid on kodeeritud sarnaselt Hang jt (2021) artiklile, et tagada tulemuste võrreldavus. Interneti kasutamine, KS, alkoholi, tubaka ning kanepi tarbimine olid Haring jt (2021) AAA uuringusse kaasatud tervislikku seisundit halvendavate muutujatena.

- **Internet:** Internetikasutust hinnati elustiili küsimustiku abil. Kogutud andmetest moodustati üks tunnus läbi ühefaktorilise peakomponentide analüüsi kolme üksuse kohta, mis mõõtsid iganädalase internetikasutuse ajalist kestust tööpäevadel, nädalavahetustel ja enne magamaminekut (laadungid vastavalt: 0.88, 0.86 ja 0.75). Osalejad pidid hindama iga kolme küsimust 7-pallisel skaalal vahemikus 1 (< 1 tund) kuni 5 (> 5 tundi). Kõrgem alaskoor näitas potentsiaalselt rohkem tervist halvendavat käitumist (nt sõltuvust). Kuigi internetikasutusel võib olla positiivseid mõjusid (Kearns & Whitley, 2019; Burkauskas et al., 2022), peeti AAA uuringus suuremat internetikasutust sõltuvuskäitumiseks, kuna mitmete uuringute kohaselt võib interneti kasutamine põhjustada sõltuvusega sarnaseid sümptomeid (Kuss & Lopez-Fernandez, 2016; Burkauskas et al., 2022).
- **Kontrollimatu söömine (KS):** Probleemset söömiskäitumist hinnati *Rapid Assessment of Reward Related Eating* (RED-X5) (Vainik et al., 2019) küsimustikuga.

RED-X5 on enesearuandeküsimustik, mis hindab söömiskäitumist kolmes omavahel seotud konstruktsioonis: kontrolli puudumine/ülesöömine, küllastustunde puudumine ja toiduga hõivatus. See skaala sisaldab elemente, mis põhinevad olemasolevatel küsimustikel (nt. *Binge Eating Scale*) kui ka Vainik, Eun Han jt (2019) poolt välja töötatud väiteid. Osalejad pidid hindama viit väidet viiepunktilisel Likerti skaalal vahemikus 1 = *ei nõustu üldse* kuni 5 = *täiesti nõus* (Cronbachi $\alpha = 0.84$).

- **Tubaka, alkoholi või kanepi tarvitamine:** Ainete kasutamist hinnati WHO küsimustikuga *Alcohol, Smoking and Substance Involvement Screening Test V3.0* (ASSIST V3.0) (Humenuik et al., 2008). ASSIST mõõdab kümne erineva aine tarvitamist, sealhulgas tubakas, alkohol, kanep, kokaiin, amfetamiin, inhalandid, rahustid, hallutsinogeenid, opioidid ja muud ained. Haring jt (2021) AAA-uuringus kasutatud ASSIST küsimustik koosnes 8 osast, mille abil koguti teavet sõltuvusainete tarvitamise kohta elu vältel ning ainete tarvitamise ja sellest tulenevate probleemide kohta viimase kolme kuu jooksul. ASSIST punktisumma 3 või vähem (alkoholi puhul 10 või vähem) tähistab väikest ning punktisumma 4–26 (alkoholi puhul 11–26) keskmist tervise- ja muude probleemide tekkimise riski. Skoor 27 ja enam mis tahes aine puhul viitab, et isikul on suur risk sõltuvuse tekkeks või ta on juba vastavast ainest sõltuvuses. Haring jt (2021) AAA ning Hang jt (2021) uuringute andmestikku jäeti kasutatavate ainetena tubakas, alkohol ja kanep, kuna kõiki teisi aineid kasutati pigem harva. (ASSIST Cronbachi α -d: tubakas $\alpha = 0.84$, alkohol $\alpha = 0.78$ ja kanep $\alpha = 0.84$)
- **KMI:** Kehamassi indeks (kg/m^2) on arvatud osalejate enda raporteeritud pikkuse ja kaalu põhjal.

Kontrollfenotüübid

Hang jt (2021) töös puudusid neutraalsed fenotüübid, mille alusel luua kontrollprofiilid, nagu olid olemas Vainik jt (2020) töös. Need on vajalikud, et aru saada, kas seosed on tugevamad kui nn juhuslikud või ebaolulised seosed. Vainik jt kasutasid neutraalsete tunnustena soolisi erinevusi ja haridust. Kuna käesolevas valimis vanus tingis selle, et hariduse omandamine on veel pooleli, siis tekitasin järgmised neutraalsed profiilid:

- **Linn vs maa:** See tunnus näitab osaleja päritolu suuremast linnast (elanike arv >50 000) vs maakohast (elanike arv <50 000) (*Elanike Arv - Eesti Linnade Ja Valdade Liit*, 19.09.2023). See muutuja võib anda täpsema pildi ja laiema

tõlgendamise võimaluse rasvumise profiilile. Linnast pärit osalejad on andmestikus tähistatud 1-ga ja maapiirkonnast pärit osalejad 0-ga.

- **Lisa kooliaasta:** Tunnus koondab kooliaastat kordama jäänud vs nominaalajaga õppes olevad osalejad. Siiski koolis õpitud aastaid AAA andmestiku puhul vastukaaluks Vainik jt (2020) kasutatud andmestiku muutujale „koolis õpitud aastad“ ei saa üks-ühele kasutada, sest enamus AAA andmestikus osalejaid on noorukid ja noored täiskasvanud, kes eeldatavasti veel on oma haridusteed jätkamas. Kuna andmeanalüüsi käigus näitas see tunnus võrreldes teiste neutraalsete tunnustega tugevamat seost sõltuvuskäitumistega, siis otsustasin selle profiili tulemustest välja jätta, kuna see ei töötanud käesolevas uurimuse kontekstis sobiva kontrollprofiilina.
- **Sugu:** Sooliste erinevuste kirjeldamiseks KS ja rasvumise profiilide ning sõltuvuskäitumise profiilide kattuvusel. Meessoost osalejate tähis andmestikus on 1 ja naissoost osalejate tähis on 2.

Tabel 1. Fenotüüpide kirjeldavad statistikud

Muutuja	N	M	SD	Mdn	Haare
Internet	2377	0.00	1.00	-0.13	-2.33 – 1.81
Kontrollimatu söömine	2377	2.27	0.92	2.20	1.00 – 5.00
Tubakas	2377	0.89	1.33	0.00	0.00 – 6.50
Alkohol	2377	2.54	1.08	3.00	0.00 – 3.00
Kanep	2377	0.41	0.92	0.00	0.00 – 6.50
KMI	2377	22.23	3.79	21.50	12.22 – 45.96
Linn vs maa	1483	47% (linn)			
Sugu	2375	36%			

Märkus: Fenotüüp Internet on tabelis esitatud standardiseeritud tunnusena. ASSIST (Tubakas, Alkohol, Kanep) tulemused jagunesid vanuselisel kolme erinevasse vanusegruppi ning alkoholile rakendati teistest ainetest erinevat skoorimist.

Andmete analüüs

Optimaalse tasandi analüüs

Käesoleva töö üheks uurimisküsimuseks oli välja selgitada, milline isiksuse hindamise tasand – domeenid, tahud või väited - annab kõige mitmekesisemaid profiilide seoseid ehk milline käsitlemise tasand on optimaalselt informatiivsem. Optimaalse tasandi leidmiseks viisin läbi mitmese regressiooni nii domeenide, tahkude kui väidete tasanditel ning kirjeldasin tasemete erinevust *adjusted R²* statistiku väärtuse kaudu. Et tulemus oleks teiste sarnaste uurimustega võrreldav, kus tasandite selgitusvõime uurimiseks on kasutatud muid meetodeid kui minu töös, toon tabelis (vt Tabel 2) välja ka protsentuaalsed väärtused, kui palju iga tasand minu uurimuse andmete hajuvusest ära kirjeldab.

Profileerimine

Järgmiseks eesmärgiks oli sarnaselt Vainik jt (2020) uurimusele hinnata sõltuvuskäitumiste ning KS ja rasvumise fenotüüpide käitumuslikku sarnasust korreleerides isiksuseprofiile, et leida nende vahelised isiksusekorrelatsioonid (r_p). Profiilide loomiseks tegin esmalt korrelatsioonianalüüsi toorkorrelatsioonidega fenotüüpide ja isiksuseküsimustiku EE.PIP-NEO tulemuste vahel nii domeenide, tahkude kui väidete tasandil. Korrelatsioonide arvutamisel kasutasin mitteparameetrilist Spearmani korrelatsioonikordajat, sest selle abil saab tuvastada ka mittelineaarseid seoseid ning see on kohaldatav mitternormaaljaotuslikele andmetele.

Seejärel leidsin korrelatsioonianalüüsi käigus profiilide omavahelised korrelatsioonid, et teha nähtavaks kontrollimatu söömise ja rasvumise profiilide, mida andmestikus kajastavad tunnused KS ja KMI, käitumuslikku sarnasust sõltuvuse fenotüüpidega (kanepi, alkoholi ja tubaka tarvitamine, interneti/arvutikasutus). Maksimaalse eeldatava efekti suurusena võtsin arvesse sõltuvuste ning KMI ja KS profiilide omavahelisi seoseid.

Seejärel koostasid nii domeenide, tahkude kui väidetepõhised käitumisprofiili korrelatsioonid, et mõista, millised EE.PIP-NEO domeenid, tahud ja väited kaldusid arvesse võtma sõltuvuste, KMI ja KS käitumuslike sarnasusi ning hindasin korrelatsioonide põhjal veelkord domeenide, tahkude ja väidete tasandite informatiivsust.

Muud analüüsid

Et analüüsida nüansse iga profiili lõikes, koostasid profiilidele kõige paremini ennustavate väidete esikümned järjestades väited β absoluutväärtuste järgi. Et saada selgust soolistest erinevustest statistiliselt oluliste profiilikorrelatsioonide osas, mil määral soo profiiliga seostuv fenotüüp ka otse omab soolisi erinevusi, viisin profiilidega, millega Sugu sisuliselt tähenduslikul määral ($r \geq 0.5$) korreleerus, läbi T-testi.

Tulemused

Tasandite informatiivsuse võrdlus

Uurimuse üheks eesmärgiks oli võrrelda informatiivsuse osas domeenipõhiseid tahupõhiste korrelatsioonide tulemustega ja domeeni ning tahupõhiste korrelatsioonide tulemusi väidetepõhiste korrelatsioonide tulemustega. Käesolevas uurimuses käsitletud fenotüüpide puhul näitab väitetasand domeenide ja tahkude tasanditest oluliselt suuremat ennustusjõudu (vt Tabel 2). Mõne fenotüübi puhul, nagu *KMI* ja kontrollfenotüüp *Linn vs maa*, oli erinevate tasandite ennustusvõime vahe lausa mitmekordne. Kui *KMI* puhul ilmnes domeenide ja tahkude tasandil ennustusvõime kasv 113% ja väitetasand lisas sellele veel 86.5%, siis *Linn vs maa* puhul kirjeldas tahkude tasand 270% paremini kui domeenitasand ja väitetasand lisas sellele veel 24 %. Seega kontrollfenotüübi *Linn vs maa* puhul andis domeenide tasandist kordades mitmekülgsema ennustuse juba tahkude tasand ning väitetasand lisas sinna veel ca neljandiku selgitusvõimest.

Tabel 2. Tasandite informatiivsuse võrdlus

Fenotüüp	Domeen adj.R ²	Tahk adj.R ²	Väide adj.R ²	Tahk vs Domeen, %	Väide vs Domeen, %	Väide vs Tahk %
KMI	0.03	0.06	0.12	113.33	296.67	85.94
Internet	0.13	0.17	0.24	24.06	82.71	47.27
Kanep	0.11	0.14	0.18	22.81	54.39	25.71
Alkohol	0.21	0.27	0.35	24.41	64.32	32.08
Tubakas	0.13	0.19	0.25	45.74	95.35	34.04
Linn vs maa	0.01	0.05	0.06	264.29	350.00	23.53
KS	0.19	0.19	0.45	0.00	140.32	140.32

Märkus: KS tähistab muutujat Kontrollimatu söömine. KMI tähistab muutujat Kehamassiindeks (kg/m²).

Protsendid on arvatud jagades hierarhiliselt madalamal asuva tunnuse *adj.R²* väärtus hierarhiliselt kõrgemal asuva tunnuse *adj.R²* väärtusega, sellest tulemustest on lahutatud 1, et arvutada protsentuaalset muutust võrreldes algtasemega, ning saadud tulemus on korrutatud sajaga.

KS fenotüübi puhul ei olnud erinevust kahe kõrgema tasandi vahel, kuid väitetasandi ennustusvõime kasvas 140%, mis näitab, et profiili *KS* puhul tuleks antud töös kindlasti analüüsida väitetasandi infot, kuna domeeni ja tahutasand selle profiili puhul nüansse ei

eristanud. Ülejäänud fenotüüpide puhul ennustas tahkude tasand domeenide tasandist 23 - 46% ning väitetasand tahutasandiga võrreldes omakorda 24 - 47% paremini. Näiteks fenotüüp *Tubakas* puhul ennustas isiksuseküsimustiku väitetasand fenotüübi avaldumist 95% paremini kui domeenitasand.

Profiilide kattuvus

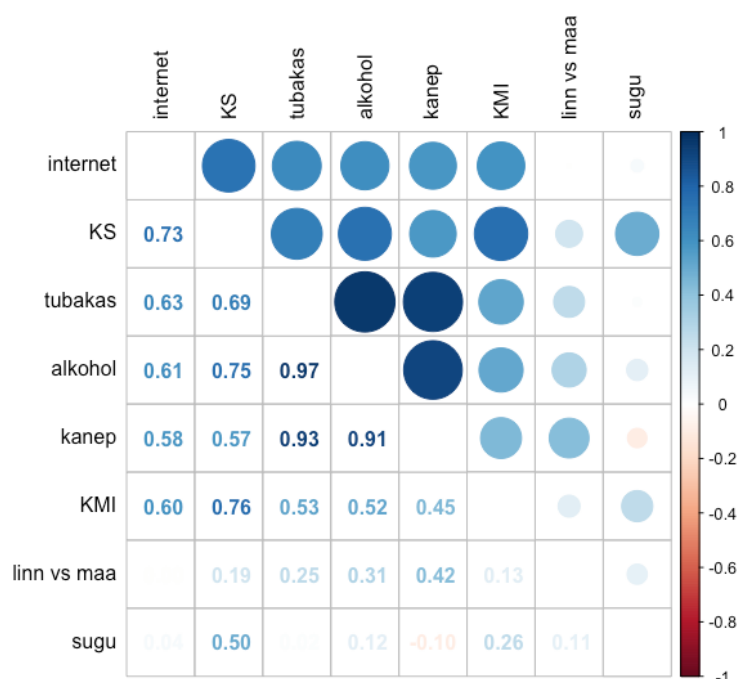
Uurimuse teine eesmärk oli hinnata sõltuvuste ning *KS* ja *KMI* isiksuseprofiilide käitumuslikku kattuvust eri tasandite lõikes. See, et kõige mitmekülgsemat infot annab väitetasand, selgus ka erinevate tasandite korrelatsioonide võrdlusest (vt Joonis 1, 2 ja 3). Domeeni ja tahutasandil korreleerusid ainesõltuvuskäitumise profiilid *Tubakas*, *Kanep* ja *Alkohol* omavahel väga tugevalt ja andsid mõlema kõrgema tasandi osas sarnase tugevusega korrelatsioone (r_p vahemik: 0.95-1). Väitetasandi korrelatsioonid samade profiilide puhul olid jätkuvalt tugevad, kuid siiski täpsustunud (r_p vahemik: 0.91-0.97). Kontrollprofiili *Sugu* seosed ainesõltuvusprofiilidega jäid igal tasandil alla statistiliselt olulise väärtuse. Profiil *Sugu* seoste puhul internetikasutusega andis domeenitasand statistiliselt olulise väärtuse ($r_p = 0.69$), tahutasand väärtuse, mis on statistilise olulisuse piiril ($r_p = 0.49$), samas kui väitetasandi korrelatsioon profiilide *Sugu* ja *Internet* vahel oli nullilähedane ($r_p = 0.04$). Teise kontrollprofiili *Linn vs maa* korrelatsioonid ainesõltuvusprofiilidega olid domeeni tasandil statistiliselt olulised (*Tubakas*: $r_p = 0.59$, *Alkohol*: $r_p = 0.56$ ja *Kanep*: $r_p = 0.77$). Tahutasandil säilis statistilise olulisuse määr ainult *Kanep* puhul, kuid see seos oli väiksem kui domeenitasandil mõõdetud ($r_p = 0.58$). Väitetasandil ei andud ükski sõltuvusprofiil sh *Internet* korrelatsioonis kontrollprofiiliga *Linn vs maa* statistiliselt olulist tulemust. Sõltuvusprofiili *Internet* korrelatsioonid neutraalsete profiilidega domeeni tasandil andsid statistiliselt olulise tulemuse ainult profiiliga *Sugu* ($r_p = 0.69$), tahutasandil oli profiilide *Internet* ja *Sugu* statistilise olulisuse piiril ($r_p = 0.49$). Väitetasandil statistiliselt oluline tulemus nende kahe profiili vahel puudus. Neutraalne profiil *Linn vs maa* korrelatsioon profiiliga *Internet* ei andnud ühelgi tasandil statistiliselt olulist tulemust. *KS* ja *KMI* korreleerusid omavahel tugevalt igal tasandil, kuid nagu mitme teise profiili puhul tõi väitetasand täpsema ennustuse: domeenitasand $r_p = 0.94$, tahutasand $r_p = 0.86$ ja väitetasand $r_p = 0.76$. *KS* korreleerus *KMI*-st veidi tugevamalt kõikide sõltuvusprofiilidega ning iga detailsem tasand tõi kaasa korrelatsiooni täpsustumise (vt Joonis 1, 2 ja 3).

Eelpool toodud tulemustest selgus, et väitetasand kirjeldas profiile ja ennustas profiilile vastavat käitumist minu töös kasutatud andmestiku puhul kõige täpsemalt. Selleks, et teisest uurimisküsimusest lähtuvalt hinnata kontrollimatu söömise ja rasvumise profiilide

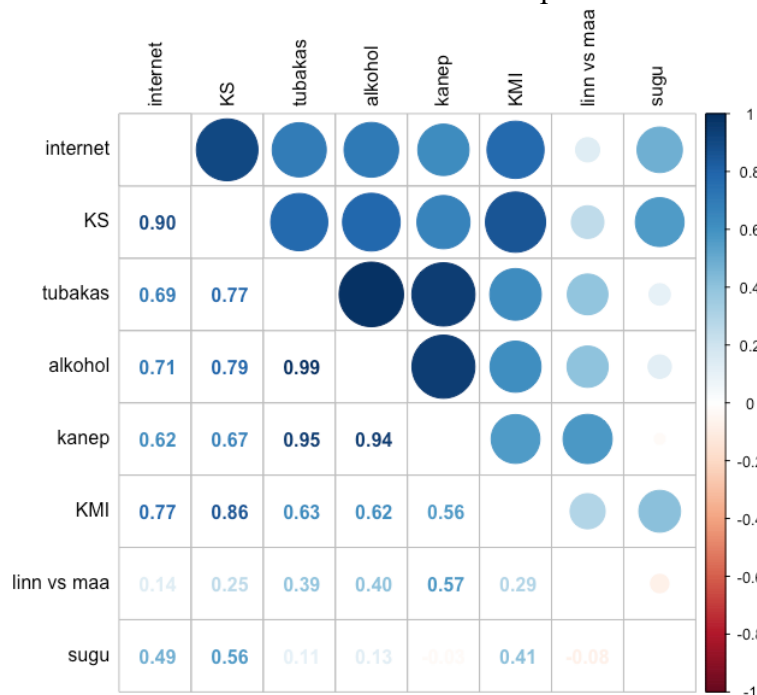
käitumuslikku sarnasust sõltuvuste profiilidega, olen allpool kirjeldanud oma uurimuse leitudid väitetasandil saadud korrelatsioonide tulemuste põhjal. Väitetasandi profiilikorrelatsioonid ja usalduspiirid iga profiili lõikes on toodud Lisas 1.

Eelduse kohaselt olid omavahel tugevas seoses nii *KS* ja *KMI* ($r_p = 0.76$, 95% CI [0.70, 0.83]) kui ka omavahelised seosed ainesõltuvuse profiilide vahel – *Alkohol*, *Tubakas* ja *Kanep* (vt Lisa 1). *Internet* andis üllatuslikult suurema korrelatsiooni *KS* profiiliga ($r_p = 0.74$, 95% CI [0.68, 0.81]), kui *Alkoholi* ($r_p = 0.62$, 95% CI [0.57-0.68]), *Tubaka* ($r_p = 0.63$, 95% CI [0.58, 0.69]) ja *Kanepiga* ($r_p = 0.58$, 95% CI [0.53, 0.63]). *KS* korreleerus tugevalt ka *Alkoholi* ($r_p = 0.75$, 95% CI [0.69, 0.82]), *Tubaka* ($r_p = 0.69$, 95% CI [0.63, 0.75]) ja veidi nõrgemalt *Kanepiga* ($r_p = 0.57$, 95% CI [0.52, 0.62]). Rasvumise profiilil *KMI* ja *Interneti* profiilil oli omavahel suurem seos ($r_p = 0.60$, 95% CI [0.55, 0.65]) kui *KMI*-l ja teiste sõltuvusprofiilidega, nagu *Alkohol* ($r_p = 0.52$, 95% CI [0.48, 0.54]), *Tubakas* ($r_p = 0.53$, 95% CI [0.51, 0.57]) ja *Kanep* ($r_p = 0.45$, 95% CI [0.42, 0.49]). Kontrollprofiilidel *Sugu* ja *Linn vs maa* ei leitud statistiliselt olulist seost ei *KMI*, *KS*-i ega ka ühegi sõltuvuse profiiliga, välja arvatud *KS* ja *Sugu* profiilide omavaheline seos ($r_p = 0.50$, 95% CI [0.45, 0.54]) oli statistiliselt oluline ka väitetasandi analüüsid. Sugude vahelise erinevuse osas näitas T-test, et naissugu oli *KS* ennustajana oluliselt suurem kui meessugu ($t = -11.91$, $p < 0.001$, 95% CI [-0.50, -0.36]).

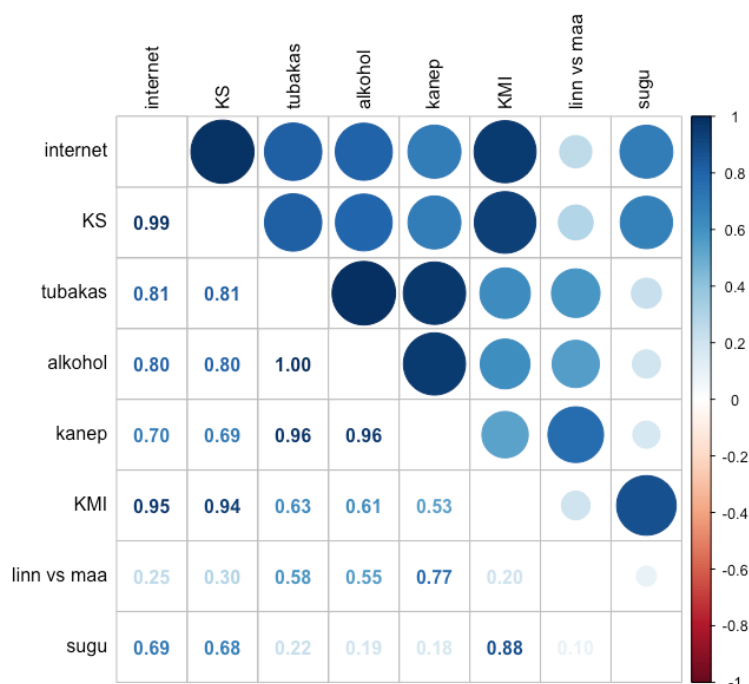
Joonis 1. Spearmani korrelatsioonid väitetasandil 8 isiksusprofiili vahel

Joonis 2: Spearmani korrelatsioonid tahutasandil 8 isiksusprofili vahel

Joonis 3: Spearmani korrelatsioonid domeenitasandil 8 isiksusprofili vahel

Märkus: Joonistel 1, 2 ja 3 toodud lühendid tähistavad järgmisi profile: *KS* = kontrollimatu söömine, *KMI* = kehamassiindeks (kg/m^2). Sõltuvuskäitumiste ja söömiskäitumiste isiksuseprofiilid loodi EE.IPIP-NEO 240 väite ja fenotüüpide korreleerimisel. *Linn vs maa* ning *Sugu* on käesoleva uurimuse kontekstis kontrollprofiilid, mis loodi samuti vastava tunnuse ja 240 EE.IPIP-NEO-ga korreleerimisel. Sinised numbrid ja ringid märgistavad positiivset korrelatsiooni, punased negatiivset korrelatsiooni. Värvuse intensiivsus märgistab korrelatsioonimäära – mida intensiivsem värvus, seda tugevam korrelatsioon.

Väidete esikümme käitumise ennustajatena

Tabelis 3 toodud väidete järjestamise tulemustest iga profiili kohta selgus, et nii *KMI* kui *KS* profiilide ennustavate väidete esikümnes oli kummalgi ülekaalus neurootilisuse ja ekstravertsuse väited. Nii *KMI* kui *KS* kummagi üheks tugevaimaks käitumise ennustajaks oli nõustumine väidetega N5P.03 „Ma ei söö enamasti liiga palju“ ($KMI \beta = 0.66$, $KS \beta = 0.34$) ja N5.01 „Mul on sageli raske piiri pidada“ ($KMI \beta = 0.32$, $KS \beta = 0.07$). *KMI* ennustajate esikümne väited tõid esile madala enesekontrolli, kõrge impulsiivsuse ning madala meelegi kindluse ja organiseerituse (N2.03 „Lähnen väga lihtsalt endast välja“ $\beta = 0.40$; C2.01 „Mulle meeldib puhtus ja kord“ $\beta = -0.37$; O6.03 „Minu meelest on igal inimesel õigus oma arvamusele“ $\beta = -0,30$; N6P.04 „Enamasti leian ma raskest olukorrast väljapääsu“ $\beta = -0,31$; E4P.03 „Mulle ei meeldi kiirustada“ $\beta = -0,27$). Huvitav tähelepanek oli, et *KMI* esikümne väidete β -väärtused olid võrreldes teiste profiilide esikümnetega absoluutväärtustega oluliselt suuremad. Profiili *KS* esikümne tõi küll võrreldes *KMI* profiiliga erinevad väited, kuid sarnased isiksuse aspektid nagu *KMI*-lgi: madal enesekontroll, madal meelegi kindlus/otsustusvõime, kõrge impulsiivsus (N5P.04 „Ma suudan kiusatusele hästi vastu panna“ $\beta = 0.10$; E3P.01 „Ma ootan, et teised minu eest otsustaksid“ $\beta = -0,06$; N6P.03 „Tavaliselt tulen elu tagasilöökidega toime“ $\beta = -0.05$).

Alkoholi, *Tubaka* ja *Kanepi* esikümnes oli ootuspäraselt nõustumine väitega E2.01 „Mulle meeldivad peod“ ($Alkohol \beta = 0,34$; $Tubakas \beta = 0,21$; $Kanep \beta = 0.07$). Nii *Tubakal* kui *Kanepil* oli esikümne ennustajate hulgas väide O3.02 „Ma tajun hästi teiste inimeste emotsioone“ ($Tubakas \beta = 0.10$, $Kanep \beta = 0.08$). *Kanepil* ja *Internetil* on ühiseks ennustajaks N4P.02 „Ma suudan enda eest seista“ ($Kanep \beta = -0.06$; $Internet \beta = -0.07$). Kõikide sõltuvuste läbivateks joonteks olid tajutav madal pingutusvõime, madal enesekontroll ja meelegi kindlus ning kõrge impulsiivsus – *Alkohol*: C1.03 „Ma saan oma asjadega hästi hakkama“ ($\beta = -0.12$), N5.02. „Ma satun alailma asjadest sõltuvusse“ ($\beta = 0.08$); *Tubakas*: C4.02 „Ma pingutan väga oma eesmärkide saavutamiseks“ ($\beta = -0.10$), C5.04 „Ma saan oma asjad enamasti õigeaks ajaks valmis“ $\beta = -0.10$; *Kanep*: C1.03 „Ma saan oma asjadega hästi hakkama“ ($\beta = -0.11$), C4.02 „Ma pingutan väga oma eesmärkide saavutamiseks“ ($\beta = -0.10$), C5P.02 „Mul on sageli vaja ennast tööle sundida“ ($\beta = 0.06$); *Internet*: C4.02 „Ma pingutan väga oma eesmärkide saavutamiseks“ ($\beta = -0.08$), O5.02 „Ma naudin sisukat ja mõtlemist nõudvat lugemist“ ($\beta = -0.07$).

Kokkuvõttena saab ennustavate väidete esikümne kohta välja tuua, et *KMI*, *KS* ja sõltuvuste kattuvate isiksuseomadustena tõusevad esile madal enesekontroll, madal meelegi kindlus/otsustusvõime, kõrge impulsiivsus. Kui eelnevatest tulemustest selgus, et

profiilidel *KS*-il on *Internet*-iga nende omavahelist korrelatsiooni arvestades kõrgem
 käitumuslik kattuvus kui teistel sõltuvustel *KS*-iga, siis ennustavate väidete esikümnest
 joonistuvad välja erinevused, kus *KS*-i ennustavate väidete puhul on peamiselt kõrgemad
 skoorid ekstravertsuse ja neurootilisuse nüanssides, ent profiili *Internet* ennustavad väited on
 seotud madala avatuse ja madala meelekindluse nüanssidega.

Tabel 3. Iga tunnust kõige paremini ennustavate väidete esikümme.

Profiil	Top	Väite kood	Väide	β -väärtus	Standardviga	t-väärtus	p-väärtus
KMI	1	N5P.03	Ma ei söö enamasti liiga palju.	0.66	0.07	9.27	< 0.001
	2	N2.03	Ma lähen väga lihtsalt endast välja.	0.40	0.12	3.34	0.001
	3	C2.01	Mulle meeldib kord ja puhtus.	-0.37	0.12	-3.10	0.002
	4	E5.01	Olen seiklushimuline inimene.	-0.32	0.12	-2.74	0.006
	5	N5.01	Mul on sageli raske piiri pidada.	0.32	0.09	3.42	0.001
	6	N6P.04	Enamasti ma leian raskest olukorrast väljapääsu.	-0.32	0.12	-2.55	0.011
	7	E3.01	Mulle meeldib teisi juhtida.	0.31	0.09	3.68	< 0.001
	8	O6.03	Minu meelest on igal inimesel õigus oma arvamusele.	-0.30	0.14	-2.18	0.029
	9	E4P.03	Mulle ei meeldi kiirustada.	-0.27	0.10	-2.64	0.008
	10	A3P.03	Ma ei torma esimesena teistele appi.	0.27	0.09	2.90	0.004
KS	1	N5P.03	Ma ei söö enamasti liiga palju.	0.34	0.01	24.66	< 0.001
	2	N5P.01	Ma suudan kiusatustele hästi vastu panna.	0.10	0.02	5.58	< 0.001
	3	E1P.01	Ma tunnen ennast mõnikord teiste seas ebamugavalt.	-0.07	0.02	-3.85	< 0.001
	4	N5.01	Mul on sageli raske piiri pidada.	0.07	0.02	3.86	< 0.001
	5	E3P.01	Ma ootan, et teised minu eest otsustaksid.	-0.06	0.02	-3.61	< 0.001
	6	A3.04	Ma hoolin teistest inimestest.	0.06	0.03	2.11	0.035
	7	E6P.01	Ma naeran harva.	0.05	0.02	2.48	0.013
	8	O2.02	Muusika pakub mulle tihti suuri elamusi.	0.05	0.02	2.25	0.023
	9	N6P.03	Tavaliselt tulen elu tagasilöökidega toime.	-0.05	0.02	-2.47	0.014
	10	O6.01	Minu arvates pole olemas ainuõiget tõde või valet.	0.05	0.02	3.14	0.002
Alkohol	1	E2.01	Mulle meeldivad peod.	0.34	0.02	15.71	< 0.001
	2	C1.03	Ma saan oma asjadega üsna hästi hakkama.	-0.12	0.04	-2.99	0.003
	3	C3P.01	Reeglite väike rikkumine ei ole mulle võõras.	-0.10	0.03	-4.11	< 0.001
	4	A2.01	Ma ei jäta kunagi makse maksmata.	-0.09	0.03	-3.47	0.001
	5	N5P.01	Ma suudan kiusatustele hästi vastu panna.	0.09	0.03	3.47	0.001
	6	C1.04	Üldiselt ma tean, kuidas ma oma tööd tehtud saan.	0.09	0.03	2.57	0.010

	7	N5.01	Mul on sageli raske piiri pidada.	0.09	0.03	3.29	0.001
	8	O6.04	Olen salliv teistsuguste väärtuste ja tavade suhtes.	0.08	0.03	2.67	0.008
	9	N5.02	Ma satun alailma asjadest sõltuvusse.	0.08	0.02	3.48	0.001
	10	O2.01	Kunstil on oluline koht minu elus.	-0.08	0.03	-2.90	0.004
Tubakas	1	E2.01	Mulle meeldivad peod.	0.21	0.03	8.41	< 0.001
	2	N3.04	Ma olen tihti meeleheitel.	-0.13	0.03	-3.91	< 0.001
	3	E4P.04	Ma eelistan tegutseda rahulikult ja kiirustamata.	0.12	0.04	3.24	0.001
	4	C3P.01	Reeglite väike rikkumine ei ole mulle võõras.	-0.11	0.03	-3.95	< 0.001
	5	E1.01	Ma leian kergesti sõpru.	0.11	0.03	3.38	0.001
	6	C4.02	Ma pingutan väga oma eesmärkide saavutamiseks.	-0.10	0.04	-2.71	0.007
	7	E5P.04	Tugevad elamused väsitavad mind.	0.10	0.03	3.89	< 0.001
	8	C5.04	Ma saan oma asjad enamasti õigeaks ajaks valmis.	-0.10	0.04	-2.57	0.010
	9	E2P.03	Ma naudin vaikust ja üksindust.	0.10	0.03	2.93	0.003
	10	O3.02	Ma tajun hästi teiste inimeste emotsioone.	0.10	0.03	2.93	0.003
Kanep	1	C1.03	Ma saan oma asjadega üsna hästi hakkama.	-0.11	0.03	-3.41	0.001
	2	O3.02	Ma tajun hästi teiste inimeste emotsioone.	0.08	0.02	3.56	< 0.001
	3	N3P.04	Ma ei tunne, et oleksin üksi ja maha jäetud.	-0.08	0.02	-4.27	< 0.001
	4	E2.01	Mulle meeldivad peod.	0.07	0.02	3.93	< 0.001
	5	C3P.02	Tihti peale murrin oma lubadusi.	-0.07	0.03	-2.67	0.007
	6	C4.02	Ma pingutan väga oma eesmärkide saavutamiseks.	-0.07	0.03	-2.66	0.008
	7	O4P.01	Mulle meeldib tegeleda nende asjadega, mida ma hästi tean.	0.06	0.03	2.10	0.036
	8	C5P.02	Mul on sageli vaja ennast tööle sundida.	0.06	0.02	2.92	0.004
	9	N4P.02	Ma suudan enda eest seista.	-0.06	0.03	-2.41	0.016
	10	E4P.02	Mulle meeldib aeglane elustiil.	-0.06	0.02	-2.90	0.004
Internet	1	C5P.01	Ma kulutan sageli mõttetult aega.	-0.13	0.02	-5.49	< 0.001
	2	E5.01	Olen seiklushimuline inimene.	-0.09	0.03	-3.17	0.002
	3	C4.02	Ma pingutan väga oma eesmärkide saavutamiseks.	-0.08	0.03	-2.78	0.005
	4	N4P.02	Ma suudan enda eest seista.	-0.07	0.03	-2.78	0.005
	5	C4.03	Püüan kõike teha nii hästi kui suudan.	0.07	0.03	2.24	0.025
	6	O5.02	Ma naudin sisukat ja mõtlemist nõudvat lugemist.	-0.07	0.02	-3.43	0.001
	7	O6P.02	Pean oluliseks traditsioonilisi väärtusi.	0.07	0.02	3.71	< 0.001
	8	O6.03	Minu meelest on igal inimesel õigus oma arvamusele.	0.07	0.03	2.06	0.039
	9	O1P.02	Ma usun, et enamikul inimestel on head kavatsused.	0.07	0.03	2.49	0.013
	10	A6P.01	Mind ei huvita teiste inimeste probleemid.	0.07	0.03	2.23	0.026
Sugu	1	E3.04	Ma saan peaaegu alati oma tahtmise.	0.06	0.01	6.42	< 0.001

	2	E4.04	Ma suudan tegeleda mitme asjaga korraga.	0.05	0.01	6.73	< 0.001
	3	E6P.02	Ma olen tõsine inimene.	0.05	0.01	5.60	< 0.001
	4	E1P.04	Ma ei lase teisi endale lähedale.	-0.05	0.01	-5.45	< 0.001
	5	N3.01	Ma olen vahel rusutud ja kurb.	0.04	0.01	4.31	< 0.001
	6	A4P.04	Olen valmis teistele nende tegude eest kätte maksma.	0.04	0.01	5.19	< 0.001
	7	A2.02	Ma arvan, et pettusega ei jõua kaugele.	0.04	0.01	4.67	< 0.001
	8	N5P.01	Ma suudan kiusatustele hästi vastu panna.	0.04	0.01	4.73	< 0.001
	9	E1.01	Ma leian kergesti sõpru.	-0.04	0.01	-3.90	< 0.001
	10	N1P.01	Ma ei lähe iga asja pärast endast välja.	0.04	0.01	4.25	< 0.001
Linn vs maa	1	C4.03	Püüan kõike teha nii hästi kui suudan.	-0.07	0.02	-2.87	0.004
	2	O6P.01	Minu meelest on enamusel juhtudest olemas ainult üks õige arvamus.	-0.06	0.02	-3.19	0.001
	3	A4.01	Mulle ei meeldi teiste inimestega vastuollu sattuda.	-0.05	0.02	-3.02	0.003
	4	N3.04	Ma olen tihti meeleheitel.	0.05	0.02	2.61	0.009
	5	E4P.04	Ma eelistan tegutseda rahulikult ja kiirustamata.	-0.04	0.02	-2.05	0.040
	6	O4P.03	Ma ei taha oma harjumusi muuta.	-0.04	0.01	-2.78	0.005
	7	O5P.04	Mulle ei meeldi lugeda süvenemist nõudvaid tekste.	-0.04	0.02	-2.65	0.008
	8	A2.01	Ma ei jäta kunagi makse maksmata.	-0.04	0.02	-2.31	0.021
	9	C4.04	Ma nõuan nii endalt kui teistelt parimat tulemust.	0.04	0.02	2.22	0.027
	10	N5.01	Mul on sageli raske piiri pidada.	0.04	0.02	2.17	0.031

Märkus: Väited on välja kirjutatud AAA-uuringu metoodikajuhendist ning pingeritta järjestatud β -absoluutväärtuste järgi. KS=kontrollimatu söömine, KMI=kehamassiindeks (kg/m^2). Märgistus „P“ väite koodis tähendab pööratud väidet.

Arutelu

Kuna isiksuseuuringuid analüüsivad metaanalüüsid on leidnud, et isiksuseküsimumustike väitetasandil võib olla peidus rohkem ja mitmekesisemat infot, kui seda väljendavad domeeni- ja tahutasand, siis käesoleva magistritöö käigus otsisin vastust uurimisküsimusele, kas isiksuseküsimumustike infot väitetasandil analüüsidest saame oluliselt mitmekesisemat infot ning mil määral see võimaldab meil isiksusi täpsemalt profileerida, et ennustada profiilist lähtuvalt võimalikku käitumist. Tasandite vahelise informatiivsuse võrdluse kontekstis oli tugevaim ennustusjõud väitetasandil. Käitumuslike sarnasuste uurimisküsimuse leidude kokkuvõttena leidsin, et nii *KMI* kui ka *KS* profiilid korreleeruvad tugevalt sõltuvuskäitumisega, kuid nende seosed erinevate sõltuvusprofiilidega võivad varieeruda. Teistest sõltuvuskäitumistest tugevam korrelatsioon oli profiilide *KMI* ja *KS* ning *Internet*

vahel. Kontrollprofiil *Sugu* seos *KS*-iga oli ainsana kontrollprofiilide ja uuritavate profiilide korrelatsioonide puhul statistiliselt oluline ning kõrgemad skoorid *KS* skaalal andis naissugu. Väitetasandi ennustajate esikümne väidete analüüsil tõusid rasvumise, *KS* ning sõltuvustega seonduvate kattuvate isiksuseomadustena esile madal enesekontroll, madal meelekindlus/otsustusvõime ja kõrge impulsiivsus. Siiski selgus ka, et vaatamata kõrgele kattuvusele korrelatsioonide alusel (nt *Internet* ja *KS*) töid väiteanalüüsi nüansid omakorda nähtavale sisulisi erinevusi.

Optimaalne tasand

Regressioonianalüüs tõi välja, et tasandite vahelised võrdlused optimaalse tasandi leidmiseks viitavad väitetasandi isiksuse ja erinevate fenotüüpide vaheliste seoste oluliselt mitmekesisemale informatiivsusele (vt Tabel 2). Tahutasand oli enamasti veidi informatiivsem kui domeenitasand, kuid nagu minu uuringust selgus, mitte alati (nt fenotüüp *KS*, Tabel 2). Enamasti ennustas tahkude tasand domeenide tasandist 23 - 46% ning väitetasand tahutasandiga võrreldes omakorda 24 - 47% paremini. Seega tulemused näitasid, et väitetasandit võib antud uurimuses pidada optimaalseks tasandiks isiksuse profileerimisel ning käitumise ennustamisel. Ilmekas näide väitetasandi kui optimaalse tasandi välja toomiseks on profiili *KS* analüüsi tulemused, mille puhul domeeni ja tahutasandi analüüsid üksteisest ei erinenud, kuid väitetasandi analüüs oli 140% hierarhiliselt kõrgematest tasanditest nüansirikkam.

Ka teised autorid on leidnud, et tahud selgitavad rohkem dispersiooni kui domeenid (Möttus et al., 2017; Vainik et al., 2020). Nüansid ehk väited omakorda rohkem kui tahud ja domeenid (Arumäe et al., 2024; Hang et al., 2021; Nielsen & Kajonius, 2024). Tahkude ja domeenide dispersiooni selgitusvõime erinevuse osas on sama leidnud Vainik jt (2020), et tahutasandi profiilid näitavad käitumuslikke erinevusi fenotüüpide vahel, mis jäävad domeenitasandi profiilide analüüsil nähtamatuks. Vainik jt (2020) uurimuses olid korrelatsioonid tahutasandi analüüsidest sõltuvuste profiilidel omavahel tunduvalt kõrgemad kui *KMI* isiksuseprofiili korrelatsioonid nendega ($b = 0.27$, 95% CI [0.15, 0.39], $P < 0.001$). Sarnased tulemused nüansitasandil korreleerides ilmnesid ka käesolevas uurimuses, kus sõltuvuste profiilide omavaheline keskmine korrelatsioon ($r_p = 0.77$) oli kõrgem kui *KMI* keskmine korrelatsioon nendega ($r_p = 0.53$), ent tulemuste põhjal saab öelda, et väitetasand võimaldab näha täpsemaid seoseid, kui seda võimaldab tahu või domeenitasand. Minu uurimuses oli profiilidel *KS* ja *Internet* ($r_p = 0.73$) sarnase tugevusega, kuid veidi madalam kui profiilide *KS* ja *KMI* omavaheline korrelatsioon ($r_p = 0.76$). Seevastu domeeni- ja tahutasandi analüüsil oli *KS* ja *Internet* omavaheline seos kõrgem kui *KS* ja *KMI* omavaheline seos. Kui

võrrelda Vainik jt (2020) uurimuses mängusõltuvuse (*GMB*) profiili käesoleva uurimuse profiiliga *Internet*, kus sõltuvuskäitumine tekib meeldivast tegevusest, mitte sõltuvust tekitavast aimest, siis leiame sarnase seose ka Vainik jt (2020) uurimuses, kus domeenitasandil on *GMB* seos nii *KMI* kui *KS*-iga tugevam kui profiilidel *KMI* ja *KS* omavahel. Vainik jt (2020) tahutasandi analüüsis jäävad *KS* ja *GMB* omavahel tugevalt seotuks, kuid nii *KS* ja *KMI* kui ka *GMB* ja *KMI* omavahelised seosed nõrgenevad.

Hang jt (2021) leidsid sarnaselt minu magistritöö tulemustele, et nüansitaseme isiksuseomadused selgitasid rohkem varieeruvust kui tahud. Tahud omakorda selgitasid rohkem dispersiooni kui domeenid. Hang jt töös selgitas tahutasand tulemustes keskmiselt 31% suuremat erinevust kui domeenid, samas kui väitetasand selgitas 18% suuremat erinevust kui tahutasand. Kui Hang jt töös hõlmas väitetasand kuni 55% rohkem erinevusi kui domeenitasand, siis minu uurimuses selgitas väitetasand vs domeenitasand sõltuvuste puhul kuni ca 95% rohkem erinevusi ning *KMI* puhul kuni 297% rohkem erinevusi.

Nielsen & Kajonius (2024) uuringus, kus kirjeldati sarnaselt käesoleva magistritöö metoodikale tasandi selgitusvõimet ennustatud elutulemustes R^2 statistiku kaudu, kaldus tahutasand seletama 150–200% rohkem kui domeenitasand, ja väitetasand 200–300% rohkem kui domeenitasand. Minu magistritöö tulemustes ennustas tahutasand keskmiselt 70% paremini domeenitasandist. Väitetasand ennustas omakorda keskmiselt 155 % paremini kui domeenitasand. Nii minu kui Nielsen & Kajonius (2024) tulemused on küll samasuunalised, kuid erinevus protsendilistes väärtustes on siiski märkimisväärselt suur. See võib tuleneda uuringus kasutatud isiksuseküsimustiku IPIP-NEO väidete arvu erinevusest, mida oli Nielsen & Kajoniuse uuringus 120 vs käesoleva magistritöö ning Hang jt (2021) töö 240 väidet. Eelpooltoodud tulemustele sarnaselt töid Mõttus & Rozgonjuk (2021) oma uurimuses välja, et vanuse ennustamisel läbi isiksuse omaduste jääb domeenitasand 2,3 korda nõrgemaks ennustajaks kui väitetasand ning tahutasand ennustab ligikaudu poole paremini kui domeenitasand.

Hang jt (2021) ning Mõttus & Rozgonjuk (2021) valisid metoodiliselt optimaalsust kirjeldavaks statistikuks standardhälbe ning seetõttu võisid erinevused protsentidesse teisendades olla minu tulemustest erinevad. Kuid sellest hoolimata näitasid nii Hang jt (2021) kui Mõttus ja Rozgonjuk (2021) nüansitasemel põhinevad isiksuseomadused paremat ennustusvõimet kui hierarhiliselt kõrgemad tahkude ja domeenide tasandid, nagu see ilmnes ka minu magistritöös ning teistes viidatud uurimustes sõltumata uurimuste metoodilisest erinevusest.

Rasvumine, kontrollimatu söömine ja nende kattuvus sõltuvuskäitumisega

Käesolevas uurimuses ei andud *KMI* statistiliselt olulisi seoseid kontrollprofiilidena kasutatud profiilidega *Linn vs maa* ning *Sugu*, kuid profiilid *KS* ja *Sugu* olid omavahel statistiliselt olulises seoses ($r_p = 0.5$). See erineb Vainik jt (2020) tulemusest, kus profiilide *KS* ja *Sugu* seosed ei olnud statistiliselt olulised. Erinevus võib olla tingitud erineva tasandi analüüsist, kus minu tulemused on toodud väitetasandi korrelatsioonide põhjal ning Vainik jt tulemused tahutasandi korrelatsioonide põhjal. Sugude vahelise erinevuse seisukohast tõi T-test välja käesolevas magistritöös, et naissugu sai *KS* skaalal kõrgemaid tulemusi. *KS* ja ülekaalu kõrgemat riski sugupoolte vahel naissugupoole kasuks on ilmnunud ka teistes uurimustes (Kroll et al., 2020; Dastgheib et al., 2021). Sugude vahelist erinevust *KS*-puhul võib seostada läänelike soostereotüüpiliste väärtustega, kus saledamaid naisi peetakse ilusamaks. See paneb lapsevanemaid rohkem tüdrukute kehakaalule tähelepanu osutama ning naisi rohkem saledale välimusele keskenduma, millega seonduvalt tekib pidev hõivatus toidule mõtlemise osas ja püüd söömiskäitumist piiramisega kontrolli all hoida. See aga võib viia kontrollimatu söömiseni. Kroll jt (2020) leidsid, et ka neuroloogilisel tasandil on pidev dieedi pidamine naistel seotud nende ajukoore piirkondade suurenenud aktiveerumisega, mis hõlmavad inhibeerivat kontrolli ja eneseregulatsiooni pärast toidu tarbimist. Ent selle vastukaaluks tuleb välja tuua, et meeste dieedikäitumist ei ole võrreldes naiste dieedikäitumisega võrdeliselt palju uuritud.

Käesoleva uurimuse tulemused näitasid, et rasvumise profiile kirjeldavad *KMI* ja *KS* on väitetasandil statistiliselt olulises seoses enamike sõltuvustega, välja arvatud *KMI* ja *Kanepi* profiilide vaheline väitetasandi seos ($r_p = 0.45$), mis oli mõnevõrra üllatav, kuid võib olla selgitatav sellega, et kanep ainena ei olnud AAA-uurimuse andmete kogumise hetkel (2018 a) valimi hulgas võrreldavalt teiste käesolevas uurimuses käsitletud sõltuvustega (*Alkohol, Tubakas, Internet*) levinud ja kättesaadav ning ca 63% osalejatest jäid vanusevahemikku 16-18 eluaastat. Samas on sarnane tulemus välja joonistunud ka Vainik jt (2020) uurimuses täiskasvanute valimil, kus *KMI* ja *Kanepi* omavaheline korrelatsioon alla statistilise olulisuse piiri, kuid *Kanep* korreleerus statistiliselt olulisel määral *KS*-ga.

Kokkuvõttes tuvastati Vainik jt (2020) töös *KMI* ja *KS* märkimisväärne käitumuslik sarnasus sõltuvustega ning Hang jt (2021) leidsid tervisliku toitumise ja sõltuvuskäitumiste vahel negatiivse seose. Need on sarnased leiud minu tulemustele. Leitud käitumuslikku kattuvust rasvumise, *KS* ja sõltuvuste vahel selgitavad nii neurobioloogilisel tasandil dopamiinergiliste juhteteede aktiveerumise sarnane mehhanism aineid või toitu tarbides

(Kroll et al., 2020) kui ka sarnased isiksuseomadused, mida *KS* ja *KMI* sõltuvustega jagavad (Michaud et al., 2017; Vainik et al., 2020; Arumäe et al., 2024).

Kuid mis siiski võiks selgitada või ümber lükata Hebebrand & Gearhardt (2021) artiklis toodud argumenti, et toidusõltuvusest rääkides puudub konkreetne sõltuvust tekitav aine, nagu seda on ainesõltuvuste puhul nikotiin, alkohol või delta-9-tetrahydrokannabinool (THC)? Gordon jt (2018) on oma metanalüüsis leidnud, et teatud toiduained, eriti töödeldud toidud kõrge magusainete- ja rasvasisaldusega, näitavad suurimat sõltuvust tekitavat potentsiaali. Kuigi nii käitumisest kui ka ainetest tingitud tegurid on sõltuvusprotsessis kaasatud, paistavad *KS*/toidusõltuvuse sümptomid sobivat paremini ainete kuritarvitamise häirete kriteeriumidega kui käitumissõltuvuse omadega. Alavi jt (2012) on jälle toonud välja, et käitumissõltuvustel nagu hasartmängud, *KS*, telesaadete liigvaatamine ja internetisõltuvus on sõltuvuse aluseks käitumise käigus kogetav tunne, kuigi mehhanism ainesõltuvuste tekkimisega on sarnane.

Käesoleva magistritöö tulemused kalduvad käitumissõltuvuse selgituse poole, kuna leiti nii *KS* kui *KMI* profiilide puhul suurem seos internetikasutusega (*KS/Internet* $r_p = 0.73$ ja *KMI/Internet* $r_p = 0.60$), kui teiste uuritud sõltuvustega, kus sõltuvuskäitumise faktoriks on sõltuvust tekitav aine (vt Lisa 1.) See on omakorda kooskõlas Hang jt (2021) uurimuse leiuga, et tervisliku toitumise ja internetikasutuse profiilid olid omavahel seotud negatiivselt, millest järeldati, et inimestel, kes eelistavad tervislikku toitumist, on psühholoogiliselt vastupidine suhtumine võrreldes nendega, kes veedavad palju aega internetis. Seega võib eelnevast lähtuvalt *KS*-i ja rasvumist käesoleva tulemuste puhul pidada pigem käitumuslikuks. Kuid *KS* ja *KMI* profiilidele omaste isiksuseomaduste kattuvuse määra tõttu ainesõltuvustega tuleb nõustuda ka Gordon jt (2018) järeldusega, et toitumissõltuvust võib pidada ainulaadseks konstruktsiooniks, mis on kooskõlas ainete kuritarvitamise häirete diagnoosimise kriteeriumidega.

Rasvumise ja *KS* kattuvus sõltuvustega väidete esikümne põhjal

Vainik jt (2020) tuvastasid, et *KS* ja rasvumise seosed sõltuvuskäitumistega olid võrdväärsed sõltuvuste omavaheliste seostega ning *KS*-l oli märkimisväärne käitumuslik sarnasus enamike testitud psühhiaatriliste fenotüüpidega, samas kui rasvumise käitumuslik sarnasus piirdus peamiselt meeleoluhäirete, isiksusehäirete ja obsessiiv-kompulsiivsete häiretega. Minu töös psühhiaatrilisi fenotüüpe peale sõltuvuste magistritöö mahu piiride huvides ei käsitletud, kuid koostas in isiksuseküsimumstiku 240-st väitest iga profiili ennustava väidete esikümned (vt Tabel 3), et saada paremini aru, milline on üksikväitdete edetabeli

tasandil *KMI*, *KS* ja sõltuvusprofiilide omavaheline kattuvus ja väidete nüansilised erinevused iga profiili puhul.

Vainik jt (2020) analüüs näitas, et teatud isiksuslike aspektide nagu kõrge impulsiivsus ja madal enesekontroll mõju võib olla oluline faktor nii rasvumise kui ka sõltuvuste käitumuslikus sarnasuses. Sarnased järeldused on teinud ka Michaud jt (2017), et vähenenud kognitiivne kontroll ja suurenenud tasutundlikkus on riskifaktorid mõlema käitumise välja kujunemisel ja säilimisel. Käesoleva uurimuse iga profiili ennustavate väidete esikümned kinnitasid üldjoontes varasemaid tulemusi, kus sõltuvuste ja rasvumise ning kontrollimatu söömise ühisosaks isiksuseomaduste lõikes on madal enesekontroll, madal meelekindlus ja kõrge impulsiivsus. *KMI* esikümnes käitumise ennustajana on nõustumine väitega E3.01 „Mulle meeldib teisi juhtida“ ($\beta = 0,31$), mis viitab sellele, et ekstravertsust peetakse kõrgema *KMI* ennustajaks. Ent kuna väite sisuline pool assotsieerub pigem kõrge otsustusvõime ja meelekindlusega, mis rasvumise puhul on leitud hoopis madaladena, võib see viidata, et *KMI* ei pruugi olla kõige täpsem rasvumise mõõdik, kuna ei võta arvesse kehakoostise rasvamassi ja muu kehamassi suhet (Arumäe et al., 2022). Märkimist väärib, et kuigi profiilide *Internet* ja *KS* kattuvus oli võrreldes *KS* ja teiste sõltuvustega suurem ($r_p = 0.73$), tõid kummagi profiili väidete esikümned välja nüansilised erinevused, kus profiili *KS* iseloomustasid kõrgemad skoorid ekstravertsuse ja neurootilisuse valdkondades, ent profiili *Internet* iseloomustasid madalamad skoorid avatuse ja meelekindluse valdkondades. Selle tulemuse taustal muutub *KS-i* kui sõltuvuse käsitus ülalpool kirjeldatud arutelu kontekstis veelgi nüansirikkamaks.

Piirangud

Käesoleval magistritööl on ka piiranguid. Ühe piiranguna võib välja tuua valimi, mis laseb tulemusi üldistada eesti rahvusest teismeliste ja noorte täiskasvanute populatsioonidel ning piirab tulemuste üldistamist rahvusvahelistele populatsioonidele ning täiskasvanutele, kes on vanemad kui 24 eluaastat. Samuti ei saa antud töö tulemusi laiendada lapsealiste ja noorte teismeliste populatsioonile (5-15 eluaastat). Teise piiranguna tuleb arvesse võtta, et *KMI*-d on käesolevas töös rasvumise mõõdikuna kasutatud enesearuannetest kogutud info põhjal lihtsasti arvutatava ja kättesaadava mõõdikuna. Kuna *KMI* ei võta arvesse keha rasva ja lihasmassi vahet keha koostises, siis ei saa pidada *KMI* skoori kõige adekvaatsemaks näitajaks rasvumise hindamisel (Arumäe et al., 2022). Kolmanda piiranguna võib välja tuua asjaolu, et käesolevas magistritöös kasutatud isiksuseküsimustikul oli isiksuseväiteid 240. Võimalik oleks kasutada küsimustikke, millel oleks veel suurem väidete hulk, millega saaks

koguda veel mitmekesisemat ja nüansirohket infot isiksuseomaduste hindamiseks ja käitumise ennustamiseks. Neljanda piiranguna tuleb arvesse võtta, et rasvumise ja kontrollimatu söömise taustal võib leida seoseid psühhiaatriliste häiretega jm diagnoosidega, mida antud töös ei ole uuritud ega käsitletud, kuid mis lisaksid KS-le ja rasvumise käsitlusele dimensioone.

Järeldused ja edasised suunad

Väitetasandi analüüs tõi esile nüansilised erinevused isiksuseomaduste ja käitumise vahel võrreldes domeeni- ja tahutasandiga. See rõhutab vajadust keskenduda isiksuseküsimumstike väitetasandist saadava info uurimisele, et mõista täpsemalt isiksuse ja käitumise seoseid rasvumise, KS ning toidusõltuvuse kontekstis. Kuna käesolevas töös oli optimaalseks tasandiks väitetasand, siis mõte, et rohkem väiteid annaks nüansirikkamad tulemused, väärriks samuti uurimist just selle fookusega, milline oleks optimaalne väidete arv isiksuseküsimumstikus, et see kirjeldaks isiksuseomadusi piisava mitmekesisusega, kuid oleks vastajale siiski ea- ja jõukohane.

Kuna lapseea rasvumine on üha suuremaks probleemiks kujunemas ning on täheldatud, et peale keskiga isiksuse omadused muutuvad, siis võiks valimit laiendada läbi elukaare, et paremini mõista rasvumise, KS ja isiksuseomaduste seoseid erinevates eluetappides. Seejuures oleks hea võimalusel kasutada rasvumise hindamiseks täpsemat mõõdikut kui KMI.

Kuna käesolevas töös oli KS ja internetikasutusel suurim ühisosa, võiks ühe suunana uurida täpsemalt KS, rasvumise ja käitumissõltuvuste omavahelisi seoseid isiksuseomaduste kontekstis.

Tänuõnad

Tuhat tänu minu juhendajatele Uku Vainikule ja Kadri Arumäele arendava, professionaalse ja jõustava juhendamisprotsessi eest. Olen südamest tänulik, et leidsite aega minuga järjepidevatel kohtumistel asjalikke arutelusid pidada kogu magistritöö valmimise perioodi vältel. Ilma teie toeta ja heasoovliku kannatlikkuseta minu korduma kippuvatele küsimustele vastata selle töö valmimine ei oleks kuidagi õnnestunud.

Täna oma pere ja parimaid sõpru mind erinevatel viisidel magistritöö kirjutamise juures püsimisel motiveerimast. Täna oma õpingukaaslasid Markot ja Helenat, kellega koos oleme õpingud läbinud ja rasketel hetkedel üksteisele nii huumori kui telefonivestlustega toeks olnud. Ja muidugi olen tänulik oma koer Hüpile, et ta magistritöö kirjutamise perioodil nõudlikult haukudes mind mõttepausi tegema sundis ning arvuti tagant värsket õhku hingama viis.

Kasutatud allikad:

- Alavi, S. S., Ferdosi, M., Jannatifard, F., Eslami, M., Alaghemandan, H., & Setare, M. (2012). Behavioral Addiction versus Substance Addiction: Correspondence of Psychiatric and Psychological Views. *International Journal of Preventive Medicine*, 3(4), 290–294. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3354400/>
- Allen, M. S., Walter, E. E., & McDermott, M. S. (2017). Personality and sedentary behavior: A systematic review and meta-analysis. *Health Psychology: Official Journal of the Division of Health Psychology, American Psychological Association*, 36(3), 255–263. <https://doi.org/10.1037/hea0000429>
- Arumäe, K., Mõttus, R., & Vainik, U. (2022). Beyond BMI: Personality traits' associations with adiposity and metabolic rate. *Physiology & Behavior*, 246, 113703. <https://doi.org/10.1016/j.physbeh.2022.113703>
- Arumäe, K., Vainik, U., & Mõttus, R. (2024). A bottom-up approach dramatically increases the predictability of body mass from personality traits. *PLOS ONE*, 19(1), e0295326. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0295326>
- Briley, D. A., & Tucker-Drob, E. M. (2014). Genetic and environmental continuity in personality development: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 140(5), 1303–1331. <https://doi.org/10.1037/a0037091>
- Burkauskas, J., Gecaite-Stonciene, J., Demetrovics, Z., Griffiths, M. D., & Király, O. (2022). Prevalence of problematic Internet use during the coronavirus disease 2019 pandemic. *Current Opinion in Behavioral Sciences*, 46, 101179. <https://doi.org/10.1016/j.cobeha.2022.101179>
- Castellacci, F., & Tveito, V. (2018). Internet use and well-being: A survey and a theoretical framework. *Research Policy*, 47(1), 308–325. <https://doi.org/10.1016/j.respol.2017.11.007>

- Cockerham, W. C. (2022). Theoretical Approaches to Research on the Social Determinants of Obesity. *American Journal of Preventive Medicine*, 63(1, Supplement 1), S8–S17.
<https://doi.org/10.1016/j.amepre.2022.01.030>
- Condon, D. M., Wood, D., Möttus, R., Booth, T., Costantini, G., Greiff, S., Johnson, W., Lukaszewski, A., Murray, A. L., Revelle, W., Wright, A. G. C., Ziegler, M., & Zimmermann, J. (2020). *Bottom Up Construction of a Personality Taxonomy*. PsyArXiv. <https://doi.org/10.31234/osf.io/u2n7s>
- Dastgheib, S. A., Rezaianzadeh, A., Maharlouei, N., Rahimikazerooni, S., & Lankarani, K. B. (2021). Gender difference in determinant factors of being overweight among the 40–70-year-old population of Kharameh cohort study, Iran. *BMC Public Health*, 21(1), 746. <https://doi.org/10.1186/s12889-021-10802-z>
- Elanike arv—Eesti Linnade ja Valdade Liit*. (n.d.). Retrieved 19 September 2023, from <https://www.elvl.ee/elanike-arv>
- Fletcher, P. C., & Kenny, P. J. (2018). Food addiction: A valid concept? *Neuropsychopharmacology*, 43(13), Article 13. <https://doi.org/10.1038/s41386-018-0203-9>
- Fruh, S. M. (2017). Obesity: Risk factors, complications, and strategies for sustainable long-term weight management. *Journal of the American Association of Nurse Practitioners*, 29(Suppl 1), S3–S14. <https://doi.org/10.1002/2327-6924.12510>
- Goldberg, L. R., Johnson, J. A., Eber, H. W., Hogan, R., Ashton, M. C., Cloninger, C. R., & Gough, H. G. (2006). The international personality item pool and the future of public-domain personality measures. *Journal of Research in Personality*, 40(1), 84–96.
<https://doi.org/10.1016/j.jrp.2005.08.007>

- Gordon, E. L., Ariel-Donges, A. H., Bauman, V., & Merlo, L. J. (2018). What Is the Evidence for “Food Addiction?” A Systematic Review. *Nutrients*, *10*(4), 477. <https://doi.org/10.3390/nu10040477>
- Gray, K. M., & Squeglia, L. M. (2018). Research Review: What Have We Learned About Adolescent Substance Use? *Journal of Child Psychology and Psychiatry, and Allied Disciplines*, *59*(6), 618–627. <https://doi.org/10.1111/jcpp.12783>
- Hang, Y., Speyer, L. G., Haring, L., Lee, B., Vainik, U., Luciano, M., & Möttus, R. (2021). *Establishing a Health Network of Personality Profiles for Adolescents and Emerging Adults*. PsyArXiv. <https://doi.org/10.31234/osf.io/4qh96>
- Haring, L., Leedo, A., Kisand, H., Voormansik, L., Viimsalu, A., Karis, K., Kangro, R., & Vasar, E. (2021). Uimastite tarvitamine Eesti noorte ja täisealiste seas. AAA-uuringu esmased tulemused. *Eesti Arst*. <https://doi.org/10.15157/ea.vi.17025>
- Hebebrand, J., & Gearhardt, A. N. (2021). The concept of “food addiction” helps inform the understanding of overeating and obesity: NO. *The American Journal of Clinical Nutrition*, *113*(2), 268–273. <https://doi.org/10.1093/ajcn/nqaa344>
- Humeniuk, R., Ali, R., Babor, T. F., Farrell, M., Formigoni, M. L., Jittiwutikarn, J., de Lacerda, R. B., Ling, W., Marsden, J., Monteiro, M., Nhiwatiwa, S., Pal, H., Poznyak, V., & Simon, S. (2008). Validation of the Alcohol, Smoking And Substance Involvement Screening Test (ASSIST). *Addiction (Abingdon, England)*, *103*(6), 1039–1047. <https://doi.org/10.1111/j.1360-0443.2007.02114.x>
- Jiang, D.-X., Huang, T.-Y., Chen, J., Xiao, W.-C., Shan, R., & Liu, Z. (2023). The association of personality traits with childhood obesity: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Affective Disorders*, *340*, 598–606. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2023.08.072>

- Kearns, A., & Whitley, E. (2019). Associations of internet access with social integration, wellbeing and physical activity among adults in deprived communities: Evidence from a household survey. *BMC Public Health, 19*(1), 860.
<https://doi.org/10.1186/s12889-019-7199-x>
- Kozak, K., Lucatch, A. M., Lowe, D. J. E., Balodis, I. M., MacKillop, J., & George, T. P. (2019). The neurobiology of impulsivity and substance use disorders: Implications for treatment. *Annals of the New York Academy of Sciences, 1451*(1), 71–91.
<https://doi.org/10.1111/nyas.13977>
- Kroll, D. S., Feldman, D. E., Biesecker, C. L., McPherson, K. L., Manza, P., Joseph, P. V., Volkow, N. D., & Wang, G.-J. (2020). Neuroimaging of Sex/Gender Differences in Obesity: A Review of Structure, Function, and Neurotransmission. *Nutrients, 12*(7), Article 7. <https://doi.org/10.3390/nu12071942>
- Kuss, D. J., & Lopez-Fernandez, O. (2016). Internet addiction and problematic Internet use: A systematic review of clinical research. *World Journal of Psychiatry, 6*(1), 143–176.
<https://doi.org/10.5498/wjp.v6.i1.143>
- Lee, A., Cardel, M., & Donahoo, W. T. (2000). Social and Environmental Factors Influencing Obesity. In K. R. Feingold, B. Anawalt, M. R. Blackman, A. Boyce, G. Chrousos, E. Corpas, W. W. de Herder, K. Dhatariya, K. Dungan, J. Hofland, S. Kalra, G. Kaltsas, N. Kapoor, C. Koch, P. Kopp, M. Korbonits, C. S. Kovacs, W. Kuohung, B. Laferrère, ... D. P. Wilson (Eds.), *Endotext*. MDText.com, Inc.
<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK278977/>
- McCrae, R. R. (2015). A More Nuanced View of Reliability: Specificity in the Trait Hierarchy. *Personality and Social Psychology Review, 19*(2), 97–112.
<https://doi.org/10.1177/1088868314541857>

- Merz, E. L., & Roesch, S. C. (2011). A latent profile analysis of the Five Factor Model of personality: Modeling trait interactions. *Personality and Individual Differences*, *51*(8), 915–919. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2011.07.022>
- Michaud, A., Vainik, U., Garcia-Garcia, I., & Dagher, A. (2017). Overlapping Neural Endophenotypes in Addiction and Obesity. *Frontiers in Endocrinology*, *8*. <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fendo.2017.00127>
- Mõttus, R., Bates, T. C., Condon, D. M., Mroczek, D., & Revelle, W. (2017). *Leveraging a more nuanced view of personality: Narrow characteristics predict and explain variance in life outcomes*. PsyArXiv. <https://doi.org/10.31234/osf.io/4q9gv>
- Mõttus, R., Pullmann, H., & Allik, J. (2006). Toward more readable Big Five Personality Inventories. *European Journal of Psychological Assessment*, *22*, 149–157. <https://doi.org/10.1027/1015-5759.22.3.149>
- Mõttus, R., & Rozgonjuk, D. (2021). Development is in the details: Age differences in the Big Five domains, facets, and nuances. *Journal of Personality and Social Psychology*, *120*(4), 1035–1048. <https://doi.org/10.1037/pspp0000276>
- Nielsen, M. D., & Kajonius, P. (2024). Beyond the Big Five factors: Using facets and nuances for enhanced prediction in life outcomes. *Current Psychology*. <https://doi.org/10.1007/s12144-024-05662-w>
- Obesity: Preventing and managing the global epidemic. Report of a WHO consultation. (2000). *World Health Organization Technical Report Series*, *894*, i–xii, 1–253.
- Olivier, M., & Herve, M. (2015). The Big Five Questionnaire for Children (BFQ-C): A French validation on 8- to 14-year-old children. *Personality and Individual Differences*, *87*, 55–58. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2015.07.030>
- R: *The R Project for Statistical Computing*. (n.d.). Retrieved 1 December 2023, from <https://www.r-project.org/>

- Tang, D. W., Fellows, L. K., Small, D. M., & Dagher, A. (2012). Food and drug cues activate similar brain regions: A meta-analysis of functional MRI studies. *Physiology & Behavior*, *106*(3), 317–324. <https://doi.org/10.1016/j.physbeh.2012.03.009>
- Thaker, V. V. (2017). GENETIC AND EPIGENETIC CAUSES OF OBESITY. *Adolescent Medicine: State of the Art Reviews*, *28*(2), 379–405.
<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6226269/>
- Vainik, U., Dagher, A., Realo, A., Colodro-Conde, L., Mortensen, E. L., Jang, K., Juko, A., Kandler, C., Sørensen, T. I. A., & Mõttus, R. (2019). Personality-obesity associations are driven by narrow traits: A meta-analysis. *Obesity Reviews*, *20*(8), 1121–1131.
<https://doi.org/10.1111/obr.12856>
- Vainik, U., Eun Han, J., Epel, E. S., Janet Tomiyama, A., Dagher, A., & Mason, A. E. (2019). Rapid Assessment of Reward-Related Eating: The RED-X5. *Obesity (Silver Spring, Md.)*, *27*(2), 325–331. <https://doi.org/10.1002/oby.22374>
- Vainik, U., García-García, I., & Dagher, A. (2019). Uncontrolled eating: A unifying heritable trait linked with obesity, overeating, personality and the brain. *European Journal of Neuroscience*, *50*(3), 2430–2445. <https://doi.org/10.1111/ejn.14352>
- Vainik, U., Mistic, B., Zeighami, Y., Michaud, A., Mõttus, R., & Dagher, A. (2020). Obesity has limited behavioural overlap with addiction and psychiatric phenotypes. *Nature Human Behaviour*, *4*(1), Article 1. <https://doi.org/10.1038/s41562-019-0752-x>
- Vainik, U., Neseliler, S., Konstabel, K., Fellows, L., & Dagher, A. (2015). Eating traits questionnaires as a continuum of a single concept: Uncontrolled Eating. *Appetite*, *90*.
<https://doi.org/10.1016/j.appet.2015.03.004>
- Volkow, N. D., Wang, G.-J., Tomasi, D., & Baler, R. D. (2013). Pro v Con Reviews: Is Food Addictive? *Obesity Reviews : An Official Journal of the International Association for the Study of Obesity*, *14*(1), 2–18. <https://doi.org/10.1111/j.1467-789X.2012.01031.x>

Whiteside, S. P., & Lynam, D. R. (2001). The Five Factor Model and impulsivity: Using a structural model of personality to understand impulsivity. *Personality and Individual Differences, 30*(4), 669–689. [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(00\)00064-7](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(00)00064-7)

Lisa 1. Isiksuseprofiilide väitetasandi Spearmani korrelatsioonid ja 95% usalduspiirid

	Internet	KS	Tubakas	Alkohol	Kanep	KMI	Linn vs maa	Sugu
Internet		0.74	0.63	0.62	0.58	0.60	0.00	0.04
KS	0.68, 0.81		0.69	0.75	0.57	0.76	0.19	0.49
Tubakas	0.58, 0.69	0.63, 0.75		0.97	0.93	0.53	0.26	0.01
Alkohol	0.57, 0.68	0.69, 0.82	0.88, 1.07		0.91	0.52	0.31	0.12
Kanep	0.53, 0.63	0.52, 0.62	0.86, 1.00	0.91, 0.92		0.45	0.43	-0.10
KMI	0.55, 0.65	0.70, 0.83	0.51, 0.57	0.48, 0.54	0.42, 0.49		0.13	0.25
Linn vs maa	0.00, 0.06	0.16, 0.23	0.22, 0.30	0.26, 0.35	0.39, 0.48	0.09, 0.18		0.09
Sugu	0.00, 0.08	0.45, 0.54	-0.01, 0.03	0.10, 0.15	-0.23, -0.16	0.21, 0.29	0.04, 0.13	

Märkus: KS tähistab muutujat Kontrollimatu söömine. KMI tähistab muutujat Kehamassiindeks (kg/m^2).

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Merle Päll,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose, “Vainik jt (2020) osaline replikatsioon: isiksuse hindamise optimaalne tasand rasvumise ja kontrollimatu söömise ennustamisel ning käitumuslik kattuvus sõltuvustega”, mille juhendajateks on prof. Uku Vainik (*PhD*), ja Kadri Arumäe (*PhD*), reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
2. annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
3. olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;
4. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Merle Päll

13.05.2024